

Jan Dostal

NA CESTĚ K „MYŠLENÍ SRDCEM“

**Tři přednášky Jana Dostala v Anthroposofické společnosti
v Praze roce 2005**

© Jan Dostal
ISBN 80-969509-5-9

OBSAH

I. Jak jste na tom s myšlením ?	5
II. Jak jste na tom s cítěním ?	21
III. Co je a co není „myšlení srdcem“	33

I. Jak jste na tom s myšlením ?

*(Přednáška Jana Dostala v Anthroposofické společnosti
v Praze 3. září 2005)*

Stane se, že se někdo začne z toho nebo onoho důvodu zajímat o anthroposofii. Dříve nebo později mu asi někdo z anthroposofů poradí, aby si přečetl Steinerovu „Filosofii svobody“. Ten člověk poslechne. Přečte si „Filosofii svobody“. A s velkou pravděpodobností si z té četby odnese dojem, že získal tři pozoruhodné poznatky:

1. Kdykoli člověk myslí, je plně vědomý.
2. Kdykoli člověk myslí, vymaňuje se ze své omezené osobnosti s jejími osobními sklony a vrůstá do objektivní, tj. nadosobní reality - jinými slovy: do oblasti duchových zákonitostí, jež jsou základem veškeré existence.
3. Člověk jedná svobodně, jedná-li podle myšlenkových podnětů.

Po přečtení „Filosofie svobody“ se tedy člověku zdá, že má důvod hned k trojí radosti: k radosti z toho, že je schopen plně vědomého prožívání; k radosti, že může vyrůstat nad svou omezenou osobnost; a k radosti, že má možnost jednat svobodně. A přece je člověk, když takto smýšlí, v zajetí trojího omylu. Ty tři poznatky, jak jsme je právě vyslovili, totiž ve „Filosofii svobody“ nikde nestojí. Steiner tam nic takového neříká.

Nemluví tam totiž o tom, co my obyčejně nazýváme „myšlením“. Mluví tam o něčem, čemu sám říká „čisté myšlení“; má tím na mysli takové myšlení, do jehož průběhu naprosto a dokonale vidíme, protože v něm není obsaženo nic z našich citových hnutí ani z našich smyslových představ. Naše pocity jsou totiž leda zčásti naším vědomým duševním obsahem, zčásti se vynořují bez našeho přičinění z podvědomých hlubin duše. A smyslové představy, ty mají původ venku ve smyslovém světě, takže do jejich vzniku ani do jejich podoby nevidíme, nejsme to my, kdo je vytvořili. Zeptáme-li se, do jaké míry jsme schopni takového „čistého myšlení“ ve Steinerově smyslu, pak při vnitřní poctivosti asi dojdeme k doznání, že naše myšlení je jenom velice zřídka takto „čisté“. Skoro vždycky jsou do něho přimíseny polovědomé prvky - nejrůznější pocity nebo smyslové představy. Proto je naše myšlení obyčejně spíše výrazem našich osobních sklonů,

naší povahy, našich vrozených vloh než pravdivou, nadosobní zvěstí o světě.

Hlásíme se k anthroposofii. Ale připomeňme si, že nikdo z nás se asi nestal anthroposofem na základě nějaké čistě, nadosobní úvahy. Přivedly nás k ní nepochybně naše osobní sklony, jako někoho jiného přivedly jeho sklony k buddhismu nebo třeba ke skalnímu materialismu. To, čemu se říká „názor“, také „světový názor“, je typický projev myšlení hluboce zatíženého osobními prvky. Není výsledkem objektivní úvahy, skutečného úsilí o poznání pravdy, nýbrž skoro vždycky projevem toho - řečeno teď anthroposoficky -, že si naše duše pocitová podrobuje duši rozumovou. Proto se také názory lidí tak různí, proto se lidé o ně tolik hádají. Kdežto anthroposofie nás vybízí k tomu, abychom svou duši rozumovou podřídili své duši uvědomující, abychom usilovali o „čisté“, co nejuvědomější myšlení, o překonání ryze osobních stanovisek, o osvobození od sebe samých; abychom si tedy netvořili „názory“ v tom běžném smyslu, nýbrž hledali objektivní poznání, pravdu.

Sjednocení s pravdou je víc než zastávání určitého „návoru“. Dokud si zakládáme na tom, že zastáváme nějaký „návor“, jsme v zajetí své nižší přirozenosti, svého „ega“. Je důležité o tom vědět. Víme-li to o sobě, nebudeme už mít tak silné puzení přesvědčovat druhé, že náš „návor“ je správný, jejich chybný. Budeme si vědomi, že pro chápání světa nemají „názory“ žádný zvláštní význam, protože jsou v zásadě jenom výrazem takové nebo onaké lidské přirozenosti. Něco pozoruhodného - a patrně překvapivého - o tom říká Rudolf Steiner (GA 193, 11.2.1919):

„Narodil jsem se jako člověk zatížený předsudky, a musím si v životě teprve vydobýt myšlenkovou nepředpojatost. A čím si ji tady mohu vydobýt? Jedině a pouze tím, že v sobě budu rozvíjet zájem nejen o to, co já sám myslím, co pokládám za správné, nýbrž že budu v sobě rozvíjet nezištný zájem o všechno, co mají lidé na mysli a co od nich přistupuje ke mně, i kdybych to považoval sebevíc za omyl. Čím více člověk bude klást důraz na své vlastní, svéhlavé myšlenky a bude se zajímat jenom o ně, tím více se v tomto okamžiku světového vývoje bude vzdalovat od Krista. Čím více člověk bude v sobě rozvíjet zájem o názory druhého člověka, i když je bude považovat za mylné, čím více bude osvětlovat své vlastní myšlenky míněnímí druhých, - čím více je bude člověk stavět po bok svých vlastních myšlenek, které snad považuje za pravdivé, kdežto ty, které si tvoří jiní, za mylné, ale bude se přesto o ně zajímat, tím spíše pocítí v nejhlubším nitru své duše jedno

ze slov Kristových, které je dnes třeba vykládat ve smyslu nové mluvy Kristovy. Kristus řekl: „Cokoli učiníte nejmenšímu z mých bratří, mně jste učinili.“ Kristus se neustává zjevovat lidem stále znova a znova - až do skonání zemského věku. A tak dnes promlouvá k těm, kdo jsou ochotni ho slyšet: „Cokoli myslí nejmenší z vašich bratří, to chápejte tak, že jsem to já, kdo v něm myslí, a že cítím s vámi, když poměřujete myšlenky druhého se svými, když máte sociální zájem o to, co se děje v oné druhé duši. Ať najdete v některém nejmenším z vašich bratří jakékoli mínění, jakýkoli názor na život, hledejte v něm mne.“ Tak promlouvá do našeho myšlenkového života Kristus, který se chce právě teď - k té době se blížíme - zjevovat nově lidem 20. století. ... Když se nebudu považovat pouze sám za zdroj všeho, co myslím, nýbrž když se budu považovat až do nejhlubšího nitra své duše za článek lidstva, pak, milí přátelé, jsem našel cestu ke Kristu. To je cesta, kterou je dnes třeba označit za myšlenkovou cestu ke Kristu.“

Je to něco zvláštního, vidíte, že bychom v sobě měli probouzet zájem o nesprávné myšlenky svých bližních? A že bychom právě v nich měli hledat Krista? Jak tomu máme rozumět? Tož - připomeňme si především, že „názory“ vypovídají více o osobním založení člověka, který je pronáší, než o jakékoli skutečnosti: že jsou obrazem sklonů, s nimiž se dotýčný člověk narodil nebo jež mu byly vštípeny výchovou; že jsou tedy především dokladem, že ještě nepřekonal meze své osobnosti - , oč bychom se přece na základě podnětů „Filosofie svobody“ měli snažit. Jsou v podstatě projevem konstituce člověka, a tím také současně projevem jeho osobní karmy. Vždyť k naší karmě patří i to, že se rodíme s určitým stupněm i druhem inteligence. A jako karma není žádným druhem „trestu“ ani „odměny“, nýbrž láskyplnou pomocí vyššího světa, abychom mohli postoupit na cestě svého vývoje, je i ten stupeň a druh inteligence, s nímž se rodíme, něčím, co patrně potřebujeme pro svůj vývoj. Pokud si tvoříme „názory“ podle svého duševního založení, mohou to sice někdy být i názory správné, ne vždycky mylné, ale budou vždycky jednostranné, právě protože nejsou výsledkem pečlivého hledání, nýbrž naší konstituce, naší jednostranné individuální karmy. Platí to i o „názorech“, které jsme převzali z anthroposofické literatury. Ani ty nebývají výsledkem zkoumání, i ty jsou zpravidla pouze něčím, co v sobě chováme proto, že se nám to líbí, něčím, čemu podle svého založení věříme.

Řekli jsme, že karma, ať příjemná nebo těžká, karma, jíž vděčíme i za své vlohy, je vždycky láskyplnou pomocí vyššího světa. Můžeme to ještě upřesnit. Rudolf Steiner připomíná, že od 20. století

se vlády nad karmou nás lidí ujímá Kristus. V osudu každého z nás září láska Kristova. Právě v jednostrannostech, s nimiž jsme se narodili, působí tato láska. Je sice pravda, že nám byly takové jednostranné vlohy dány do vínku proto, abychom se s nimi potýkali a abychom je překonali. Ale nezajímáme-li se o omezenosti ve smýšlení druhého člověka, tedy to přece jenom znamená, že se nezajímáme o působnost Kristovu v něm.

Uvedeme si konkrétní příklad. Anthroposof potká buddhistu. A možná, že pocítí ihned nutkání přesvědčit ho o tom, že se mýlí. O čem to svědčí? O tom, že je zaujat pouze svým vlastním názorem a že se nezajímá o smýšlení toho druhého. Jinými slovy: nezajímá se o Krista působícího v jeho osudu, jen se snaží posílit své anthroposofické sebevědomí. Jinak by se totiž musel zajímat v první řadě o to, kde se v buddhistovi vůbec vzaly jeho myšlenky, jak k nim přišel, jaký mají na něho vliv a jak jich používá v životě. Přitom snad i o to, nemá-li snad otázky, na které nezná odpověď. - Ale pokaždé, když se setkáme s jednostranným smýšlením odlišným od našeho, měli bychom to chápat jako osudový podnět, abychom se zamýšleli i nad vlastní úzkoprsostí, a pokoušeli se aspoň částečně překonávat karmickou omezenost ve vlastním myšlení. Budme ujištěni, že jsme jí postiženi všichni! A je jediná cesta, jak ji překonávat: trpělivý zápas o objektivní, nadosobní poznání.

Ale tady se naskýtá další otázka. Víme vůbec, kdy myslíme, a kdy ne? Usmíváte se v duchu? Když například v této chvíli sledujete tuto přednášku, když se snažíte uvědomovat si souvislosti, o nichž je řeč, uchopit smysl slov přednášejícího, je to myšlení? Budete možná překvapeni, odpovím-li, že patrně není. Co je to tedy?

V knize „O záhadách duše“ zaznamenal Steiner v r. 1917 jeden ze svých nejvýznamnějších objevů: že člověk nemá pět, ani sedm nebo osm, ale dvanáct smyslů, jimiž vnímá svět. Pojednává tam například o přirozené schopnosti vnímat výraz řeči, a také o přírodou dané schopnosti vnímat obsah myšlenek, sdělovaných druhým člověkem. Takové vnímání není samo o sobě myšlením, jako není myšlením pouhé vidění nebo slyšení. Je to dar myšlenkového smyslu, jednoho ze dvanácti smyslů. Není to aktivita vycházející z nitra. Teprve když si obsah myšlenek druhého člověka ujasňujeme aktivním myšlenkovým zápasem, stávají se přijaté myšlenky předmětem skutečného myšlení. K přijímání myšlenek myšlenkovým smyslem dochází jak tehdy, když posloucháme výklady z rozhlasu nebo televize, tak také, když posloucháme anthroposofické přednášky. A je tomu tak, i když čte-

me Steinerovy přednášky. Jenom pokud čteme jeho psané knihy, je situace poněkud jiná. Ty jsou totiž psány záměrně tak, aby čtenář byl nucen hledat přechody od myšlenky k myšlenke vlastní myšlenkovou aktivitou. To je namáhavé. Proto si lidé stěžují, že jsou „nezáživné“. A čtou raději přednášky, u nichž mohou klouzat v pohodě od věty k větě myšlenkovým smyslem. Je příjemnější vnímat než myslet. Ale když se potýkáme se Steinerovými knihami, začínáme si přece jenom uvědomovat podíl „čistého“, tj. skutečného myšlení v nás při osvojování si textu.

Je tedy třeba rozlišovat přijímání myšlenek myšlenkovým smyslem a opravdovou myšlenkovou činnost. Naše civilizace, ta bohužel rozvíjí masivně právě myšlenkový smysl - už ve škole nutí děti vnímat nesčíslné myšlenky, aniž by jim byl poskytnut čas na jejich zpracování. Jsme vystaveni nelítostnému přívalu myšlenek z novin, televize, rozhlasu, nosíme je pak v sobě, aniž jsme měli možnost je sami promýšlet nebo aspoň ověřovat. Přitom tyto myšlenkové obsahy nejsou k rozeznání od výsledků, k nimž bychom mohli dospět také myšlením. Jsou to rovněž závěry, úsudky, pojmy, ovšem hotové, neměnné. Ty myšlenky, které jsme do sebe takto nasáli, v nás leží trvale jako kameny v břiše vlka z pohádky o Červené karkulce. Zůstávají v nás ležet nehybně a strnule, a my nemáme dost síly, abychom jimi nebyli ovlivňováni. Jsou to myšlenky, které nás nejenom nevedou k svobodě, ale přímo nám zahrazují svobodný přístup k životním situacím. - Je třeba dodat, že to platí i o myšlenkách přejatých hltavou četbou Steinerových přednáškových cyklů.

Ještě něco dalšího s tím souvisí. Steiner upozorňuje, že jsme stále obklopeni dušemi zesnulých, které potřebují naše spirituální myšlenky jako potravu; tu jim můžeme poskytnout leda aktivním myšlením. Bez něho s nimi nemůžeme navázat spojení a získávat od nich na oplátku spirituální inspiraci pro své pozemské konání, inspiraci tak důležitou pro celý budoucí vývoj lidstva. -

Ani když se budeme snažit aktivně myslet, není tím ještě zaručena objektivní hodnota našich myšlenek, není zaručeno, že budeme schopni jimi pravdivě chápat realitu. Právě protože se nám od dětství vštěpují pojmy, jimiž se už dále aktivně nezabýváme, pojmy, které pouze pasivně přijímáme v jejich neúprosně ohraničené, ztvrdlé podobě, jsme zvyklí si i sami tvořit pojmy obdobného rázu, nepohyblivé a tvrdě ohraničené. Možná, že jsme schopni rozpoznávat, co je logické a co ne, ale máme bezděčný dojem, jako by myšlení, chce-li být logické, mohlo produkovat jenom takové neměnné pojmy.

Věda dnes pracuje skoro výhradně s takovými pojmy. Snaží se o přesné definice, a latinské slovo definitio znamená ohraničení. Čím je pojem přesněji definován, tím platí za vědecktější. To má, pravda, své odůvodnění, a přece je třeba vidět, že takovými pojmy lze ve světě chápat jenom to, co je samo neměnné a ohraničené, jinými slovy to, co je neživé, jako třeba krystal. Nedá se jimi doopravdy pochopit něco, co se vyvíjí, co roste a zraje, natož něco, co prožívá měnlivá duševní hnutí, a především se jimi nedá pochopit aktivita a vývoj lidského já. A zeptejme se tady poctivě: Snažíme se opravdu chápat svět jako říši tisíceroho života, nebo se spokojujeme i při studiu anthroposofie tím, že si z ní odnášíme primitivní, jednoznačné, nepohyblivé pojmy?

Rudolf Steiner viděl velmi zřetelně, kam směřuje novější civilizace, proto mluvil o nutnosti jiného způsobu myšlení, toho způsobu, který označoval nejčastěji za „živé“ myšlení. Šlo mu o myšlení, jímž by bylo možné rozumět nejenom neživému světu, ale i tomu, co se zákonitě mění; co se rozvíjí, roste, zraje, nebo zase odumírá. A sám se stal hlasatelem tohoto jiného přístupu k poznání.

V čem spočívá toto ve světě zatím sotva známé „živé“ myšlení? Pro jistotu předešleme, že zcela určitě nespočívá v nějakém citovém doprovodu myšlenek, v nějaké subjektivní citové příměsi v myšlení. Ale v přednáškách o „Všeobecné nauce o člověku“ požaduje Steiner, aby učitelé důsledně předávali dětem „živé“ pojmy, a vysvětluje to tak, že by neměli věci definovat, nýbrž charakterizovat. Tím budou tlumočit dětem pojmy, které nebudou ani samy mít provždy platnou, hotovou podobu, nýbrž budou schopny se během života stále obohacovat, měnit, vyvíjet. Budou-li například mluvit o koni, neměli by dětem vštěpovat přesně formulovaný popis jeho těla, ale měli by ho líčit v pohybu, v různých životních situacích. Předávání živých pojmů by se přitom nemělo týkat jenom přírodopisu, ale všech oborů poznání, i fyziky, chemie, zeměpisu, a také pojmů morálních, jako spravedlnost, soucit, vlastenectví - i to jsou pojmy, jejichž obsah by se měl během života v člověku stále prohlubovat.

Otcem takového „živého“ myšlení byl už Goethe. Ve spisku o „Metamorfóze rostlin“ nepopisuje totiž rostliny v jejich okamžité podobě (tj. jaké mají kořeny, listy, květ, plod), nýbrž v jejich postupném vývoji od semínka přes klíček, přes často měnivou podobu listů, kalich, korunu, vnitřní orgány květu, až k plodu a semínku. Tedy ne v jejich prostorové podobě, ale v jejich časovém tvaru; teprve když se zabýváme touto vyvíjející se podobou rostliny a zákonitostmi tohoto vývoje, začínáme si uvědomovat něco z její podstaty, začínáme chápat

život. To je něco, co si uvědomuje i dnešní biologie. Její nové odvětví, nazvané chronobiologie, zkoumá právě časovou podobu organismů a přichází na to, že život představuje souznění nesčetných časových motivů, nesčetných rytmů. I život buněk v našem těle probíhá zákonitě v miniaturních rytmech. Všechny naše tělesné orgány mají své zřetelné životní rytmy. Tělesná teplota a krevní tlak kolísají pravidelně v rytmu přibližně 24-hodinovém. Průběh některých nemocí i uzdravujících procesů se pohybuje v týdenních a měsíčních rytmech. Je zajímavé, že i kolísání duševních nálad vykazuje opakující se roční rytmus. (Což nevyklučuje, že člověk - na rozdíl od ostatních tvorů - není těmto rytmům bezmocně podroben, nýbrž může mnohé z nich vědomě řídit.) - Chronobiologie objevuje pro vědecké uvažování úplně nové dimenze. A teprve s vědomím o časovém průběhu života, o vzníkaní a zanikání v přírodě, můžeme pronikat hlouběji do reality kolem nás. Vždyť všechno na světě je ve stálém pohybu, i Země a vesmír jsou nakonec organismy. To je to, nač poukázal už kolem r. 500 př. Kr. řecký filosof Hérakleitos větou: „Panta rhei“ - „Všechno plyne“. V živém světě není nic statického. To platí samozřejmě i pro duševní život lidí. Pro jeho chápání je naléhavě třeba vyvinout v sobě „živé“ myšlení.

Tady mi dovoďte, vážení přátelé, abych byl na chvíli nepříjemný, tvrdý. Anthroposof usilující o „živé“ myšlení, o chápání všudypřítomného vývoje, měl by se dopracovat k tomu, aby měl tento vývoj stále na zřeteli, aby si už vůbec netvořil úsudky na způsob: „ten člověk je ješitný“, „ten člověk je ukvapený“, „ten člověk je nerozhodný“. To jsou úsudky, které snad mohou mít platnost daném okamžiku, kdy se ten člověk právě projevuje namyšleně, ukvapeně, nerozhodně. Ale jsou to úsudky statické, nepočítající s vývojem. Vyslovíme-li slovo „člověk“, zahrnuje to přece nejen danou chvíli, ale i jeho minulost, dokonce i celou jeho budoucnost! A co my, kteří tak suverénně usuzujeme, víme o jeho minulosti, natož o jeho budoucnosti? Co když ten člověk ví o svých nectnostech, o svých slabínách, a cílevědomě na sobě pracuje? Co když se sice v této chvíli projevil ješitně, ale přitom je už mnohem méně ješitný než před pěti, deseti lety? Třeba už vykonal v práci na sobě mnohem více než my sami? Co o tom víme? Přesto si osobujeme právo ho orazítkovat jako ješitu! Proč navíc ignorujeme jeho vývojové možnosti? Jako můžeme porozumět rostlině, jenom když si zpřítomníme celý její vývoj, mělo by nás „živé“ myšlení vést k zájmu o celek života druhého člověka, o jeho směřování, o jeho vývojovou linii. Měli bychom usilovat, abychom si jeho život představovali aspoň vzdáleně tak, jak on sám jej bude vnímat ve velikém panoramatu po smrti. Toto

panorama, to je objektivní skutečnost člověka. Ve chvíli, kdy někoho nějak puncujeme, jsme v zajetí mrtvého myšlení, bez snahy chápat jeho tajemství. V podstatě nejsme v tom případě schopni vyjít ze sebe, nespojujeme se vnitřně se skutečností. A nemůžeme druhému člověku rozumět.

„Živé“ pojmy musí mít ještě jednu další vlastnost. Musí být otevřené pro spojení s nespočetnými jinými pojmy - spojení, jež nám umožňuje chápat reálné sepětí všeho se vším. Zastavme se na chvíli u tohoto požadavku.

Vezměme třeba pojem „žito“. Jak víme, žito neroste izolovaně od vesmíru. Proto má pojem žito jistě významný vztah k pojmům čtyř ročních dob; potom k pojmům, jako je klíčení, růst, květ, zrání; k pojmu země - žito přece potřebuje určitý druh půdy, nemůže růst kdekoli; k pojmu vody, vzduchu, tepla, světla. Jsou s ním spojeny pojmy týkající se toho, co se s ním jednou stane: zrno, mlat, sýpka, mlýn, mouka, váha, pytel, chléb, špíz, pec. Má vztah k pojmům vztahujícím se na místo, kde roste - k pojmům pole, lán, mez, ale i k pojmům vlčí mák, drchnička, chrpa, čekanka; k pojmům různých druhů hmyzu, k pojmům různých drobných zvířat jako myši. Ale také k pojmům vyjadřujícím, jaké má žito vlastnosti: k pojmům zelené, oranžové a žluté barvy, k pojmům měkkosti, tvrdosti, lámavosti, šustění; k pojmům orba, vláčení, hnůj, setba, srp, kosa, traktor, kombajn; k pojmům velkoobchod, maloobchod, cena, jídlo, zažívání; také k pojmům destilace, alkohol, kořalka. - A jistě vás napadnou ještě jiné, další vztahy.

Teprve ve spojení s tolika různými jinými pojmy dostává pojem žito plný obsah. Botanik proto může mít mnohem reálnější, živější pojem žito než my laikové. Podobně se to pochopitelně má se všemi ostatními pojmy.

V knize „Theosofie“ líčí Rudolf Steiner „říši ducha“, a uvádí, že tato „říše“ je utkána z téže „látky“ jako lidské myšlenky. „Ale v té podobě, v níž myšlenka žije v člověku, je pouze stínovým obrazem, příznakem své skutečné podoby. Jako se má stín předmětu na stěně ke skutečnému předmětu, jenž vrhá tento stín, tak se má myšlenka, která se zjevuje prostřednictvím lidské hlavy, k oné bytosti v „říši ducha“, jež této myšlence odpovídá.“

„Smyslové oko vnímá lva, a myšlení zaměřené na oblast smyslů vnímá pouze myšlenku lva jako příznak, jako stínový obraz. Duchové oko vidí v „říši ducha“ myšlenku lva jako něco stejně skutečného jako smyslové oko fyzického lva.“

Tyto duchové pravzory myšlenek jsou podle „Theosofie“ v nejpl-

nějším smyslu tvůrci všeho na světě. O něco dále čteme: „V duchovém světě je všechno v neustálé pohyblivé činnosti, v ustavičném tvoření ... (Podoby pravzorů) se rychle střídají; a v každém pravzoru tkví možnost přijímat nesčetné zvláštní podoby. Je to, jako by nechávaly tyto zvláštní podoby ze sebe vypučet; sotva některý pravzor vytvořil jednu, už se chystá nechat ze sebe vytrysknout další. A pravzory jsou k sobě ve více méně příbuzenském vztahu. Nerozvíjejí svou působnost osamoceně. Jeden potřebuje pomoc druhého ke své tvořivé činnosti. Nesčíslné pravzory působí často pospolu, aby vznikla ta nebo ona bytost v duševním nebo fyzickém světě.“

Čím plněji cítíme vztah určité skutečnosti k mnoha dalším skutečnostem, tím spíše bude náš pojem zrcadlit svůj živý duchový pravzor, a naše myšlení, spojující tento pojem s dalšími a dalšími, bude odrazem měnivého života v „říši ducha“. To platí samozřejmě i pro pojmy, které si tvoříme při studiu anthroposofie o vyšších světech - „archanděl“, „sluneční sféra“, „světová půlnoc“. Čím méně budou izolované, uzavřené jen v sobě, čím více budou otevřené pro vztahy k jiným pojmům, tím budou reálnější, méně stínové. Tím spíše bude možné označit naše myšlení za „živé“. Nebo se snad domníváme, že archanděl je spjat se světem menším počtem vztahů než žito? Určitě ne! Teprve když budeme usilovat, aby se naše anthroposofické pojmy propojovaly s dalšími a dalšími pojmy, budeme anthroposofii chápat „živým myšlením“.

Jenom „živým“ myšlením tedy navazujeme kontakt se skutečností, teprve jím vyrůstáme nad mechanismy své omezené, myšlenkovým návykům bezmocně podléhající osobnosti. Ale pokročme ještě o krok dále. Ani „živé“ myšlení není ještě myšlením, které by nám poskytovalo spolehlivě možnost svobody ve smyslu „Filosofie svobody“. Jaké myšlení potřebujeme, abychom mohli jednat svobodně?

Má-li být moje jednání opravdu svobodné - tak to zdůrazňuje Rudolf Steiner -, tedy musím především vidět beze zbytku do jeho pohnutek. Co to znamená? Znamená to, že podnětem k jednání musí být myšlení čisté, nemišžené s jinými prvky duševního života, zejména nezávislé na našich pocitech. Do obsahu našich citů sice částečně vidíme, částečně ale neprohlédáme, odkud se v nás vynořují a do jaké míry jsou projevem našeho já; spolupůsobí v nich naše podvědomí. Proto činy podnícené nějakým citem, touhou, žádostí, sympatií nebo antipatií, nemohou být svobodné, nejsou to činy uskutečňované cele naším já, i když nás samé možná sebevíc uspokojují a cítíme se při nich suverénně svobodní. Svobodné jsou činy podnícené ryzím, čís-

tým, ničím jiným neovlivněným myšlením. Jenomže myšlenky jsou něčím všeobecným, netýkají se jednotlivostí, nemají přímý vztah k něčemu konkrétnímu, tedy ani ke konkrétní situaci, v níž bychom měli jednat. Tady Steiner zavádí dva významné pojmy - „morální fantazie“ a „morální intuice“; poukazuje tím na dvě schopnosti, které nám teprve umožňují, abychom mohli svobodně jednat v určité konkrétní situaci. Rozsah této přednášky nám nedovoluje, abychom blíže popisovali a rozváděli, co Steiner líčí ve 2. části své „Filosofie svobody“. Není nad to se k ní znova a znova vracet! Pro jistotu jenom poznamenejme, že výrazem „morální intuice“ nemá snad být řečeno, že když člověk dostane nějaký nápad, co by mohl dělat - takovým nápadům se přece říká „intuice“ -, že by z takového nápadu mohlo vzejít svobodné jednání. To určitě ne!

K podstatě morální fantazie a morální intuice, a tím i k podstatě svobodného jednání se tentokrát pokusíme přiblížit z jiné strany než Steiner ve „Filosofii svobody“, totiž z hlediska karmy. Karma je v jistém smyslu protiklad svobody, je to oblast nutnosti v našem životě. Náš život je ustavičně určován karmou, osudem. A co je v našem životě určováno osudem, nemůže být jen tak zrušeno ani změněno svobodným rozhodnutím. Nemůžeme se svobodně rozhodnout, že budeme působit v Americe, když nás osud zasadil do střední Evropy. Nemůžeme se rozhodnout, že vykonáme něco v 18. století, když žijeme v dvacátém prvním. Nemůžeme se rozhodnout, že se oženíme s někým, s nímž nás osud nesblížil. Svoboda tedy nemůže být nikdy absolutní. Je to květ, rozvíjející se z půdy daných osudových nutností.

Snad ani není třeba zvlášť dokazovat, že v životě každého z nás tvoří svoboda jenom malé procento veškerého našeho jednání. V každém činu se vlastně spojuje osudová nutnost s větším nebo menším podílem svobody. Osud nás přitom nenutí k určitým činům. Vytváří pouze situace, ve kterých můžeme projevit svou aktivitu. Každá osudová konstelace je otázkou, na kterou máme odpovědět určitým jednáním. Celoživotní osud je řetězem takových otázek, a všechno, co podnikáme, je hledáním odpovědi na tyto otázky.

Tady je třeba, abychom se vyprostili ze zajetí představ, které nám vsugeroval novověký myšlenkový vývoj. Názor na svět, jak jej formulovala minulá století - zejména zásluhou filosofa Davida Humea - vštípil evropskému lidstvu přesvědčení, že vnější skutečnosti jsou něčím, co s námi nesouvisí, něčím na nás nezávislým, co samo o sobě nemá nějaký předem daný vztah k našemu duševnímu životu; že tedy také samy nevybízejí k žádnému určitému jednání a že závisí pouze na nás,

jak se k nim postavíme - zdali jich využijeme k dobrému nebo zlému. Mezi vnějšími okolnostmi a našimi činy zeje podle toho propast. Za týden budeme mluvit ještě podrobněji o tom, že tomu tak není. Ale jedno naznačíme už dnes: bereme-li vážně nauku o karmě, měli bychom přistupovat ke všemu na světě s vědomím, že mezi námi a okolnostmi, v nichž žijeme, je hluboká vnitřní spojitost, a měli bychom cítit, že nás všechno, s čím se setkáváme, neslyšně oslovuje. Věci, události, lidé, to všechno má vztah k naší bytosti, to všechno nám klade otázky, reálné otázky, jak na to budeme reagovat. A hodnota našich činů závisí na tom, do jaké míry si uvědomíme a pochopíme, co svět od nás žádá. Jakmile začneme vnímat okolnosti svého života ne jako něco, co je nám jakousi shodou okolností „dáno“, ale co jinak s námi nesouvisí, - jakmile je začneme vnímat jako něco, co nás oslovuje - a začneme také cítit, že za každou osudovou situací žije napjaté očekávání vyššího světa, jak odpovíme, jak se s tímto konkrétním osudovým úkolem vyrovnáme, začíná i možnost skutečně svobodného jednání.

Co je to „morální fantazie“? To není schopnost vymýšlet si, jaké různé činy by se daly vykonat v určité situaci. Fantazie totiž vůbec nemusí být libovolným vymyšlením. Když Goethe usiloval o pochopení podstaty rostlinného života a vytvořil ideu „prarostliny“, rostlinného archetypu, tj. základu, z něhož by bylo možné vyvodit tvar jakékoli konkrétní rostliny, použil k tomu také fantazie, ale tato „fantazie“ mu sloužila pouze k tomu, aby odhalil za viditelnými podobami nesčetných rostlin něco neviditelného, a přece reálného. Steiner označuje tento typ fantazie za „exaktní fantazii“. S pomocí takovéto „exaktní fantazie“ můžeme ve viditelných, slyšitelných a hmatatelných okolnostech života postihnout něco, co nelze vidět, slyšet ani hmatat: osudový dotaz, to, co příslušná životní situace od nás - a to od nás zcela osobně a právě nyní - očekává.

Takové postihování otázek, které nám klade svět, je už prvním stupněm působnosti morální fantazie. Mohli bychom jej nazvat „morálním vnímáním skutečnosti“. Přestáváme vnímat svět jako něco, co se nás netýká; uvědomujeme si, že k nám patří. - Druhý stupeň morální fantazie pak pozůstává ve schopnosti najít na požadavky dané situace věcně přiměřenou odpověď. Předpokladem, aby se mohl uplatnit tento druhý stupeň, je ovšem vůle člověka reagovat aktivně na poznané požadavky situace, a to s plným nasazením osobnosti. Tato vůle, tento popud, to je to, co Steiner - z jiného hlediska - nazývá „morální intuice“. Sama morální intuice ještě nevede k určitému činu. Ten se uskutečňuje teprve pomocí morální fantazie, která hledá

konkrétní odpověď na to, co tato určitá situace od člověka žádá.

Myslím, že vynikající příklad svobodného jednání na základě morální intuice a morální fantazie je možné najít v novele Jeana Giona „Člověk, který sázel stromy“, zachycující skutečnou událost z doby kolem I. světové války:

Starý pastýř žije ve vápencové části Alp, kde odumírá všechen život následkem nedostatku vláhy. Někdejší vesnice leží v rozvalinách, lidé se odstěhovali, protože ve studních už nebyla voda. Bylo jistě možné vnímat tuto situaci prostě jako tragickou. Ale starý pastýř v ní dokázal vnímat otázku, adresovanou přímo jemu: „Co teď ty, když to všechno vidíš, co teď uděláš?“

Pastýř uvážil, že kdyby se podařilo krajinu zalesnit, přitáhly by lesy vláhu a tím by se obnovil život celého kraje. Rozhodl se, že zasadí každý den 100 semínek stromů – žaludů i různých jiných druhů semen. A začal svůj záměr uskutečňovat. Den co den vkládal do země stovku semen. Mnohá z nich se pochopitelně neujala, některá po vzklíčení uschla, některé sotva vzrostlé rostlinky zničila zvěř, ale část se přece jenom ujala a udržela. Míjely roky. Pastýř sázel a sázel, i během I. světové války, i po ní. Holé svahy se začaly zelenat. Vznikaly hektary nového lesa. Ve studních se objevila voda. Do kraje se vraceli lidé. Začaly se budovat silnice, začaly po nich jezdit autobusy. Z mrtvého kraje se stal kraj plný rozmanitého života.

To, co pastýř vykonal, je jakýsi praobraz svobodného jednání ve smyslu „Filosofie svobody“. Myšlení starého pastýře postihlo, čím okolní svět trpí a co by potřeboval. To znamená, že bylo prodchnuto „morální vnímavostí“. A našlo velkolepou odpověď na potřeby kraje. Jeho „morální intuice“, čili vůle k morálnímu činu, se prostřednictvím jeho „morální fantazie“ vtělila do zalesňování rozlehlých horských plání. - Příklad starého pastýře také ukazuje, proč jednání vyplývající z „morální intuice“ a „morální fantazie“ je nutně jednáním ve smyslu dobra. Protože člověk v tom případě nejedná sobecky pro jakoukoli svou osobní potřebu, pro jakýkoli vlastní prospěch, nýbrž v zájmu světa. Skrytou podstatou každého takového činu je láska v tom nejvyšším smyslu, láska vedoucí člověka k tomu, aby se daroval světu. Z tohoto hlediska je také „Filosofie svobody“ hlubokou filosofií lásky.

Láskou nesený čin je dozrálým plodem vědomého poznávání světa. Dalo by se asi říci, že nejvyšším cílem našeho myšlení je, aby v nás probudilo k aktivitě sílu lásky, schopnost darovat se světu. Láskyplnými činy v nás ožívá naše vyšší já, nebeské tajemství naší bytosti, střežené a opatrované bytostmi duchového světa. A jak

víme, právě probuzení tohoto vyššího já je základním posláním anthroposofie.

Mohli bychom nyní shrnout:

Myšlenková schopnost nám především umožňuje poznání, tj. orientaci ve světě. Abychom byli s to se aspoň v nejskromnější míře darovat světu, musíme jej především znát, vymanit se z iluzí o něm. Pokud jenom trpně přijímáme z mnoha stran myšlenky svým myšlenkovým smyslem, jsme vystaveni nesčetným iluzím. Teprve když ve styku se světem podstupujeme den co den námahu aktivního myšlení a pokoušíme se své myšlení oprostít od osobních sklonů, přání, náklonností, vstupujeme na cestu ryziho poznání, toho, které nakonec dokáže uvolnit působnost lásky v nás.

Je dobře si uvědomit, že Rudolf Steiner nás znova a znova vyzývá, abychom nejen přijímali myšlenky anthroposofie, ale abychom sami aktivně ověřovali poznatky, které nám sděluje. I anthroposofii bychom měli všestranně promýšlet. Tomu se vzpírá lidská pohodlnost. Člověk si namlouvá, že by musel být i sám jasnovidcem, aby mohl ověřovat poznatky o vyšších světech. Není tomu tak. Aby se člověk přesvědčil o pravdivosti nějakého poznatku, nemusí sám vnímat skutečnost, o kterou jde. Nikdy jsem sám nebyl v Americe, a přece vím bezpečně, že Amerika existuje, že existuje New York, že existuje řeka Mississippi. Právě tak se myšlenkovou prací můžeme přesvědčit například o tom, že určité skutečnosti vyšších světů se tak nebo onak projevují ve viditelném světě; ovšem vyžaduje to námahu. Nic se o tom nedozvíme v televizi ani v novinách; musíme sami v sobě probouzet otázky, hledat, vzájemně porovnávat různé údaje Steinerovy a údaje z jiných zdrojů, ale můžeme si touto prací anthroposofii krok za krokem skutečně osvojovat a stát věrně za ní, aniž ztratíme otevřenost pro celý ostatní svět - jak se často děje, když lidé přijímají anthroposofii jenom jako zbožné věřící příslušníci. Navíc se tato naše vnitřní aktivita stane zdrojem síly pro zesnulé, kteří v duchovém okruhu Země čekají na naše myšlenky; pokud budeme s to jim je poskytnout, budou nás zase oni moci na oplátku podněcovat k činnosti ve smyslu Bohem čténého vývoje světa.

Aktivní myšlenková práce - to by byl první stupeň péče o myšlení. Druhým stupněm by bylo úsilí o překonání neměnných, ztvrdlých pojmů a postupné tvoření pojmů „živých“, zahrnujících u všech bytostí vývoj, a snažící se pronikat do vzájemných vztahů a souvislostí všech bytostí a věcí.

Třetí stupeň práce na myšlení by spočíval v tom, že se člověk

pokouší naslouchat tomu, co svět od něho v určité chvíli žádá; učí se zachycovat mluvu svých osudových situací a uvědomovat si otázky, které mu kladou; a hledá na ně přiměřenou odpověď. Tuto odpověď nachází tím, čemu Steiner říká „morální intuice“ a „morální fantazie“. Když usilujeme o tento stupeň, vcházíme díky myšlení do říše kosmické lásky. Získáváme účastenství v ní. Myšlenky, které si tvoříme o světě, tak nejen přestávají být něčím nehybným, mrtvým, ale začínají oslovovat naši vůli a uvádějí ji v činnost. Nyní mohou nastat chvíle, kdy prožijeme, jak se naše myšlenky stávají průhlednými pro tušení o existenci bytostí vyššího světa. Začínáme chápat, že to jsou tyto bytosti, které k nám promlouvají z okolností našeho osudu a čekají, do jaké míry s nimi navážeme dialog svými činy. Život se stává - alespoň v některých vzácných chvílích - rozhovorem s „říší ducha“.

Není oprávněně považovat myšlenky za všech okolností za něco suchého, co samo o sobě nemůže ve světě působit. Pouze vlivy dnešní civilizace v nás vyvolávají tento dojem. Ano, myšlenky mohou být něčím bezkrevně suchým. Takové stínové, neosobní myšlenky, bez vztahu k lidskému životu, bez vztahu k lidskému jednání, bez jakékoli souvislosti s neviditelnou říší lásky, se mnohdy považují dokonce za jakýsi ideál objektivního vědeckého poznání. Přitom bychom si měli přiznat, že většina našich myšlenek, těch, které nejsou přímo podněcovány naším osobním cítěním, je skutečně tohoto druhu. Většina našich myšlenek! Za to ale nemůže vzácný dar myšlení, který jsme přijali z božského světa. Podle Rudolfa Steinera je inspirátorem takových vyschlých myšlenek - Ahriman. Ahrimanův způsob tvoření myšlenek, jeho logiku, charakterizuje Steiner jako logiku „bez milosrdenství a bez lásky“. Michaelovu působnost, inspirující člověka k myšlenkovým obsahům, do nichž sice také nesmí pronikat nic ze subjektivní libovůle, z pocitů, přání nebo žádostivosti (neboť myšlenky mají vystihovat objektivní skutečnosti), ale k myšlenkovým obsahům, jež člověk získává aktivitou svého já a jimiž může pronikat k opravdovému chápání světa a k svobodnému jednání, - tuto Michaelovu působnost líčí jako protiklad k působení Ahrimanovu a jako inspiraci k cestě za křesťanskou budoucností lidstva.

Ano, pokud člověk nevyvíjí vnitřní úsilí, pak platí, že jeho myšlenky zůstanou něčím bezpodstatným, vyschlými přízraky. Ale antroposofie naznačuje ve službách Michaelových cestu, jak je změnit v živé duchovní průvodce nás lidí, spojující nás nejen s viditelným světem, ale i se světem zesnulých a se světem duchových hierarchií. Umožňuje nám pochopit, že myšlenky jsou ve své podstatě něčím

neslýchaně reálným. Ve chvílích, kdy se nám podaří toto prožít, můžeme si také uvědomit hluboký smysl a platnost Steinerovy věty, že „myšlení je pravým duchovním přijímáním lidstva“. Pokušme se, milí přátelé, rozvíjet v sobě takové myšlení, které by splňovalo posvátnou perspektivu této věty.

II. Jak jste na tom s cítěním ?

*(Přednáška Jana Dostala v Anthroposofické společnosti
v Praze 10. září 2005)*

Kdo se chce vydat s potřebnou vážností na stezku vnitřního vývoje, musí počítat s tím, že se v jeho vnitřním životě leccos změní, a to dost radikálně. Jeho citový poměr k světu, jeho vztah k druhým lidem začne být krok za krokem jiný, než býval, a odlišný od prožitků druhých lidí. Než vkročí na esoterní stezku, budou se jeho city pohybovat v okruhu těch citových zážitků, které v nás všech vyvolává moderní civilizace. Bude snad mít jiné politické přesvědčení než lidé, s nimiž se stýká; ale sympatie a antipatie, které se v něm budou přitom uplatňovat, budou téhož rázu jako u těch druhých. Bude se možná obracet zbožně k Bohu, zatímco lidé v jeho blízkém okolí budou solidními ateisty a budou jím pohrdat pro jeho nevědomost a naivitu. Ať už se bude držet tradiční zbožnosti, nebo ať jeho zbožnost se bude opírat o filosofické úvahy, budou jeho pocity, právě tak jako pocity těch druhých, patřit do všeobecného citového fondu, jímž disponuje dnešní lidstvo. Kdo si chce uchovat tento druh pocitů, ten nechť neusiluje o vstup na cestu vyššího poznání. Na ní totiž bude muset počítat s tím, že se bude muset rozloučit s dosavadními vnitřními postoji ke všemu na světě - k světu, k sobě i k Bohu. Bude si muset osvojit jiný druh citového prožívání, než mají jeho přátelé; snad se jim v důsledku toho dokonce odcizí. Stále znova se bude přesvědčovat o tom, že to, co je moudrostí před Bohem, může být bláznovstvím před lidmi. A bude si muset položit otázku, má-li dost odvahy, aby se ztotožnil s něčím, co je bláznovstvím pro svět, možná i pro jeho přátele? Dokonce i pro jeho dosavadní vlastní prožívání?

A samozřejmě bude také muset čelit nebezpečí, že se z něho stane podivín. Že jeho postoje budou dráždit ostatní a že jimi bude vydávat své vlastní ideály, tedy anthroposofii, posměchu druhých. Je možné tomu zabránit? Nejen to: je to nutné! Anthroposofie přece nemíní dělat z lidí podivíny, jako z nich nemíní dělat dogmatiky nebo fanatiky! Vede sice člověka na jedné straně k radikální proměně citového života - tato proměna bude obsahem dnešní přednášky -, ale současně k co nejhlubšímu chápání toho, co prožívají jiní. Neboť život člověka na vnitřní stezce by měl probíhat v rytmu jakéhosi stálého

duševního vdechu a výdechu. Vdech: člověk pracuje na sobě, usiluje se zdokonalit, přitom si osvojuje nový, jiný vnitřní vztah k světu. Výdech: člověk se věnuje svému okolí, žije ve světě, učí se chápat, co se děje v druhých. V oblasti myšlení se snad bude přitom s druhými občas střetat, kdežto v oblasti citového života by v zásadě nemělo docházet k tomu, aby druhé provokoval. Rozumějme dobře: nebude na ně působit provokativně, pokud budou v jeho společnosti pouze vnímat, jak se k nim staví, že je dovede chápat, - pokud tedy on sám nebude o svých citech mluvit, pokud snad nebude chtít tyto city, vzcházející u něho z úsilí o vyšší poznání, vnucovat někomu, kdo po této stezce sám neputuje.

Obraťme se k otázce, jak se změní citový vztah člověka k světu a k lidem při cílevědomé duchovní práci na sobě.

Vyjděme z toho, že si třeba přečteme noviny nebo že budeme pozorovat, co se děje ve světě, nablízku i v dálce. Jaký si z toho odnese dojem? Patrně budeme sklíčení. Hluboko v nás se asi bude tiše ozývat pocit, že něco ve světě není v pořádku, že svět by měl asi vypadat úplně jinak? K tomuto dojmu se bude ještě družít další pocit: pocit bezmoci tváří v tvář tomu, co ve světě prožíváme. Pocit, že na té skličující situaci, do které se svět dostal, nemáme možnost sami něco změnit. Kdo z nás by neznal tyto dva pocity, provázející člověka znova a znova, na všech cestách dnešním světem?

Nebo něco jiného. Budeme se například rozhlížet po oblasti kultury. UVědomíme si třeba půvab dávných řeckých soch; necháme na sebe působit díla Michelangelova, půjdeme v Praze po Karlově mostě kolem všech těch starých i novějších soch; a pak se zadíváme na některé tzv. „objekty“ soudobých výtvarníků - nebude to - při vši úctě k současnému uměleckému hledání - otřesné srovnání? Je možné cítit nějaké uspokojení z celého toho tisíciletého kulturního vývoje?

Nebo si představíme výjevy z někdejšího rodinného života, jak probíhal před několika stoletími. A pak si vybavíme život dnešní rodiny - oba rodiče zaměstnaní, děti ve školce, obědy ve školní jídelně, večer před usnutím místo společné modlitby televizní film ... Zase se můžeme zeptat: Kam se to dostal vývoj rodinných vtaů?

Nebo si zpřítomníme, jak vypadala příroda kolem nás před nějakým stoletím: kolem polí a luk všude keře, v nich plno ptačích hnízd, na polích v obilí křepelky, koroptve, zajáci, nad kvetoucími lukami sta a sta motýlů - kam se to podělo? Co z té někdejší přírody dokázal dodnes udělat člověk?

Kdesi hluboko v našem nitru vzchází tísnivý pocit: Svět kolem

nás se propadá stále zjevněji do chaosu, a my - my na to neznáme lék.

Jistě je v takových pocitech leccos oprávněného. A přece se tyto pocity v nás mohou objevovat jenom za jednoho předpokladu: jenom když se sami cítíme odděleni od ostatního světa, ne jako jeho součást, spjatá nerozlučně se vším ostatním. Ale je tento dojem na místě? Cožpak my sami nepatříme k světu? A zdá-li se nám, že svět není v pořádku, jsme my sami na tom lépe? Jak je tomu s tou částí světa, kterou nazýváme svým nitrem? Jak to vypadá v nás samých? Vypadá to tam opravdu podstatně jinak než v tom světě, o kterém cítíme, že se sesouvá do propasti?

Pokusme se o trochu prostého sebepoznání, nezbytného při úsilí o vnitřní vývoj.

Pozorujme oblast svého myšlení. Jak probíhají naše myšlenky od rána do večera? Navazují logicky, uspořádaně jedna na druhou? Není tomu spíše tak, že vystřelují - jedna, druhá, třetí - všemi směry bez souvislosti, bez ladu a skladu? Nevládne i v našem myšlení místo řádu - chaos? Dokonce snad chaos mnohem větší, zmatenější než ve světě kolem nás?

A co naše citění? Je v něm více pořádku než v našem myšlení? Bezpochyby ne. I naše sympatie a antipatie, vztahy, touhy, citové výlevy se v nás vlní bez ladu a skladu, často také jen podle okamžité tělesné kondice. Jen si vzpomeňme, jak je nám ráno, když se probouzíme? Patrně bychom se pokaždé měli těšit, že smíme dále žít, plnit své poslání, spolupracovat s jinými lidmi, se svými pozemskými sestrami a bratry? Těšíme se na to, když se ráno probudíme? Asi sotva, spíše cítiváme ve chvíli probuzení odpor k celému světu, který nás zase nutí vstát. S hrůzou si uvědomujeme, že musíme spěchat, abychom stihli svou práci, zmocňuje se nás nervozita, pocit stresu, znechucení z toho, že se v zaměstnání zase setkáme s týmiž protivnými lidmi. Jediné, na co se těšíme, je možná chvíle, kdy budeme mít po práci, kdy - snad - budeme moci vychutnávat, že jsme konečně volní ...

Jsou takové ranní zážitky oprávněné? Jsou přiměřené naší lidské existenci? Není taková ranní rozmrzelost spíše nedůstojná bytosti, kterou vyšší svět vyslal na Zem s určitým posláním? Rudolf Steiner složil prostinkou průpověď pro děti, v níž shrnul pocity, s nimiž by dítě mělo začínat svůj den:

Jas slunce nám
rozsvětlil den
po noční tmě.

A duše má
již procitla
z hlubiny spánku.

Dítě se probudilo, a co že má následovat v jeho nitru po tomto probuzení?

Ty duše má
vzdej světlu svůj dík,
v něm promlouvá k nám
sama Boží moc.
Ty duše má
buď silná k práci.

Tedy vděčnost dennímu světlu. Vědomí síly, která nám umožňuje pozemskou činnost. Že by tento způsob vstupu do nového dne měl platit jenom pro děti? Sotva. A přece: Kolik z nás usiluje o takový přirozený soulad s každodenní obnovou světla?

Tak bychom mohli sledovat své zážitky v průběhu celého dne, až po večerní - neřeknu: sezení před televizorem, ale dejme tomu - až po večerní přípravu na spánek. Kolik je asi v této přípravě vděčnosti za darovaný den života? Kolik vnitřní přípravy na noční vstup naší duševní a duchové bytosti do vyššího světa?

Myslím, že při pozorném sebezpytování nakonec zjistíme, že naše citění není po většinu dne usměřováno žádnou cílevědomou spirituální vůlí, nýbrž zmítáno nejrůznějšími střídajícími se vnějšími vlivy, a že skýtá obraz podivuhodně podobný obrazu beznadějně zmatené civilizace.

Jsme-li ochotni chápat své nitro jako součást světového dění, můžeme si uvědomit, že je nám tím přece dána jistá oblast světa, vůči které nejsme bezmocní, na kterou bychom mohli a měli mít vliv. Tady máme možnost na něčem ve světě pracovat, něco ve světě změnit. A není dokonce pravděpodobné, že tato změna pak bude vyzářovat z nás i do okolí? Nebo se nám ve skutečnosti nechce měnit svět?

Vím, že někteří z vás by teď chtěli zvolat: „Vždyť my přece na sobě pracujeme? Snažíme se uskutečňovat anthroposofické podněty pro vnitřní vývoj! Vždyť každý den meditujeme? A co se tím změnilo ve světě?“

Připusťme, že tomu snad tak je. Ale je třeba se také tázat: Jak vypadají výsledky té naší práce na sobě, v nás samých? Konkrétně:

Nakolik se nám opravdu podařilo něco v sobě změnit? Nejen obsah, ale i způsob svého myšlení? A chaos ve svém citovém životě? Vládne už v našem nitru větší řád?

Chtěl bych tím naznačit, že není dobře uvažovat příliš sebejistě o své vnitřní práci. Nepůjdu daleko, uvedu za příklad sám sebe. Když se zadívám nazpět na osm desítiletí svého života, nemohu nevidět, že jsem vstupoval do života s řadou větších či menších nedostatků. Protože jsem se narodil do anthroposofické rodiny, snažil jsem se už od mládí objevovat tyto nedostatky a pracovat na nich. Co se mi za ta desítiletí podařilo změnit? Vyjádřím tu otázku ještě anthroposoficky: Podařilo se mi za tu dobu přetvořit něco ve svém éterném těle, které je nositelem našich lidských vlastností? Něco snad, ale málo, mizivě málo! Přitom si představuji, že po celá ta desítiletí života na mne bytosti vyššího světa hleděly s očekáváním, jako by chtěly říci: Vyslaly jsme tě do světa, svěřily ti část toho světa, tu, které ty říkáš „moje nitro“, abys ji proměnil, - a kolik jsi toho splnil? Představuji si, až překročím práh z jednoho světa do druhého, až tam za prahem budu skládat počet ze svého života a z toho, že mi přece byla dána do vínku anthroposofie k tomu, abych věděl, jak je možné sochařit na vlastní bytosti, - čím se vykážu? - Jinými slovy: Poctivě sebepoznání člověku sotva dodá větší sebevědomí. Člověk si na jeho základě musí připomínat, jaké mu byly poskytnuty možnosti, a čeho všeho nevyužil, co zanedbal. A patrně je tomu tak, že když našel v životě anthroposofii, bude mu právě proto nakonec shůry vyčteno, že toho zanedbal mnohem, mnohem více než všichni ti, kteří se s anthroposofií nesetkali. To by mělo vést k skromnosti.

Ani zdaleka tím nemá být řečeno, že by nemělo smysl se namáhat. Jistě je každý krok, který někdo vykoná na duchovní stezce, smysluplný jak pro něho tak pro svět. Jde jenom o to, abychom jako anthroposofové v sobě nenechali vzejít pocit, že jsme na tom lépe než jiní lidé, že snad stojíme vnitřně výše než jiní; abychom naopak věděli, že právě proto, že máme anthroposofii, máme i mnohem větší odpovědnost a větší riziko selhání před očima vyššího světa. Je důležité dívat se na sebe tak střízlivě, abychom se nezdráhali si popřípadě i přiznat: Můj vnitřní život není v zásadě přiměřený tomu, co jsem přijal z anthroposofie. Můžeme dodat, že pokud si to člověk přizná, má také možnost si říct: Vždyť doposud žiji, mám tedy i možnost se podnětům anthroposofie otvírat stále více. A může se radovat z této šance, být za ni vděčen. A využít ji!

Jak vidíte, ubírá se naše dnešní uvažování docela určitým smě-

rem. Můžeme tímto směrem pokročit ještě dále. V knize „Mystika na úsvitu novodobého duchovního života“ věnuje Rudolf Steiner v kapitole o Božích přátelích pozornost dílu, jehož autor není blíže znám; je v něm označován pouze jako „Frankfurtan“. Dílo se zachovalo v různých opisech, navzájem ne docela shodných. Autor, sám zjevně duchovně neobyčejně pokročilý, v něm líčí svůj duchovní vývoj. Zastavíme se teď u jedné kapitoly jeho spisu, o které se Steiner nezmiňuje. Frankfurtan v této kapitole dochází postupně k zvláštnímu, velmi zarážejícímu sebepoznání: nejenom k poznatku, že je tak nebo onak nedokonalý nebo snad špatný, ale k vědomí, že je přímo nejhorší ze všech lidí. Když to člověk čte, nutí ho to samozřejmě k otázce: Jak to? Jak je možné rozumět takovému tvrzení? Vždyť Frankfurtan duchovně převyšoval naprostou většinu svých současníků? Máme to tedy chápat jenom jako jakousi okázalou; nadnesenou a proto vlastně neupřímnou skromnost? Vždyť kdokoli, kdo duchovně usiluje, by měl mít právo se domýšlet, že jistojistě je mnoho lidí morálně nedokonalějších než on? Jsou přece na světě lidé, kteří lžou, podvádějí, kradou, loupí, zabíjejí? Jsou přece na světě vládcové ochotní hnát svůj lid do války jen pro svůj zisk nebo pro svou slávu? Ano, jistě, a přesto ten zdánlivě oprávněný pocit, že já sice nejsem dokonalý, ale že je spousta lidí méně dokonalých než já, je vážnou překážkou duchovního vývoje.

Dostáváme se skutečně do oblasti, kde moudrost před Bohem se stává bláznovstvím před lidmi.

Je třeba si uvědomit, že každý člověk je svým vnitřním založením odlišný ode všech ostatních. Každý přichází na svět s jinými předpoklady a každý prožívá svůj život jiným způsobem. Každý je v tom také nenahraditelný. A jestliže je v jeho nitru něco v nepořádku, platí, že tu část světa, kterou představuje jeho nitro, nemůže dát do pořádku nikdo jiný než on sám. Nikdo ho v tom nemůže nahradit. Druzí lidé mu to, pravda, mohou ulehčovat nebo také ztěžovat, ale proměnit to, co v jeho nitru podléhá chaosu, může pouze on sám. Jenom on sám má možnost vyrovnat dluhy, jimiž je zatížen vůči vyššímu světu. A že je vůči vyššímu světu zadlužen, na to každého člověka upozorní upřímné sebepoznání.

Také jenom já sám si mohu reálně uvědomit, co se děje v mé duši, jako nemohu vklouznout do duševních zážitků někoho jiného. Připomeňme si ze Steinerovy „Theosofie“, že duše se liší od ostatních složek lidské bytosti právě tím, že je výhradním vlastnictvím určitého člověka. Steiner to formuluje lapidárně: „Tělesnými smysly mohu

vnímat červený stůl, jež vnímá i někdo jiný; ale vjem červeně, jež prožívá tento jiný člověk, vnímat nemohu.“ Druzí mohou sice usuzovat o tom, co prožívám, mohou uhadovat, jaké city se právě ve mně vlní, ale nemohou tyto moje city sami zakoušet. Proto ani působnost mocností zla v mé duši nemůže zakoušet nikdo jiný, jen já. Podněty k zlému, které se ve mně uplatňují, patří jenom mně, nemohou působit na nikoho tak, jak je v sobě vnímám já.

Platí to i naopak. Jako nikdo jiný nemůže prožívat moje zážitky, právě tak ani já nemohu reálně zakoušet, co se děje v nitru druhých. Mohu si to domýšlet. Mohu se snažit se vžívat prostřednictvím vlastních citů do jejich duše, ale nemohu se ztotožnit s jejich niternými prožitky. Co to znamená? Znamená to například, že v sobě nemohu prožívat ani myšlenkový nebo citový chaos v duši některého teroristy, násilníka nebo podvodníka. Mohu si o jejich nitru tvořit různé domněnky, ale vklouznout do něho nemohu. Nemohu doopravdy vědět, co se tam odehrává. Nemohu odhalit polovědomé pohnutky, které jim v dětství vstřípila jejich výchova, ani emoce, které v nich vypěstoval život, touhy, které je pohánějí k činnosti. Že jejich činy jsou zlé, je mi jasné. O tom nemůže být pochyby. Ale jakého druhu jsou pohnutky, které k nim vedou, to v zásadě nemohu zjistit. Jsou to jakési tragické omyly? Je to zvrácený idealismus? Je to slepá, nemyslicí závislost na jiných lidech? Mohu uhadovat, zdali a jak v nich působí určité popudy zla, luciferské nebo ahrimanské, ale není mi dáno se o nich přesvědčit, nemohu je vnímat, nemohu je prožít. Takže síly zla - to je nesmírně závažný poznatek - můžeme postihnout nezastřeně pouze v sobě, a i to jenom tehdy, máme-li dost odvahy si přiznat, že jsou v nás přítomny. Zlo můžeme reálně uchopit jenom ve vlastní duši! A vědomí o jeho přítomnosti v nás je nutně něčím mnohem konkrétnějším než myšlenkové dohady o jeho přítomnosti v komkoli jiném, ať se dopouští činů sebe zvrácenějších. Z toho důvodu také nemáme právo na pocit, že zlo působí v někom více než v nás samých. Plně je můžeme vnímat jenom v sobě.

Milí přátelé, skutečně je tomu tak, že sice máme možnost sledovat všude ve světě důsledky působnosti protibožských bytostí, ale prožívat samu tuto působnost můžeme pouze v sobě. Přitom máme všichni přirozenou snahu si to zastírat, nebrat to příliš vážně - pokud nevzkročíme na stezku vnitřního vývoje. Na této stezce musíme usilovat mimo jiné o stále větší odvalu, dokonce o jakousi bezohlednost k sobě samým, abychom byli postupně s to odkrývat, jak velice jsme prostoupeni zlem. A tak, jdeme-li po této stezce poctivě, vede nás nej-

prve - lidově řečeno - do pekla, tj. do oblasti zla, než nás bude moci dovést k branám nebes.

Je to týž zážitek, který nám Steiner líčí jako setkání se Strážcem prahu. V tomto Strážci, který nám brání vejít do vyššího světa, poznáváme obraz své vlastní bytosti; uvědomujeme si, jak v průběhu dosa-
vadních inkarnací ji prostoupila působnost Luciferova a Ahrimanova. Poznáváme i to, že ten zdánlivě nevinný chaos v našem myšlení a citění je také projevem vlivu těchto mocností. A že si nemůžeme být jisti, zdali se tyto vlivy v nás, poleví-li naše bdělost, jednoho dne neprosadí i navenek docela jinak - v celém svém pekelném majestátu. Tak si uvědomujeme, že to jsme jen my sami, kdo nám zakrývá vyšší svět. A že právě jenom v sobě můžeme cílevědomě bojovat proti zvratným vlivům mocností zla. A tím něco změnit v situaci světa.

Dospíváme tady více méně k zážitku Frankfurtanovu: Nikde se mi neprojevují síly zla tak zřetelně ve své moci jako ve vlastním nitru, jsem-li ochoten si je vyzvednout do vědomí. Jsou skrytě přítomny od rána do večera v chaosu mého myšlení, v chaosu mých citů. Z hlubšího hlediska nemám vůbec možnost se pravdivě srovnávat s jinými lidmi, protože vidím do sebe, ale ne do nich. V okruhu toho všeho, co jsem schopen poznávat, jsem já sám prosycen zlem jako nikdo jiný. To je poznatek, ke kterému dospívám sebepoznáním, mám-li odvahu dívat se pravdě do očí.

Nemohu to sice vědět, milí přátelé, ale považuji za pravdě-
podobné, že sotva někdo z nás už v sobě uskutečnil zážitek Strážce prahu. Ale jestliže jsme se vydali po vnitřní stezce, vezme, že nejdeme vstříc vědomí o své stále větší dokonalosti, nýbrž naopak, vstříc stále hlubšímu poznávání své nedokonalosti, své bídy. A od lidí, kteří ne-
usilují o vědomé spojení s vyšším světem, se lišíme právě tím, že si uvě-
domujeme zřetelněji než oni, jak jsme na tom špatně. Proto putování po stezce poznání musí vést k skromnosti a pokoře před Bohem i před lidmi. Jakýkoli pocit nadřazenosti svědčí leda o tom, že jsme zatím daleko od setkání se Strážcem prahu, že si ještě neuvědomujeme svou skutečnou situaci.

Sebepoznání by mělo vždycky vést k pokoře. Tato pokora, skromnost, zdrželivost v úsudku o druhých lidech může být i měřítkem vážnosti, s níž se někdo ubírá po duchovní cestě, a měřítkem pokroku na ní. Člověk si postupně osvojuje pokoru vůči všem lidským bratřím, starým i mladým, a právě tak i k dětem, k lidem dobrým, ale i k těm zlým, k těm vzdělaným, ale i k těm nevzdělaným i duševně postiženým, k vysoko postaveným i těm co nejnižše odstrčeným na

žebříčku pozemské cti. Nejde přitom o potlačování úsudku o lidských myšlenkách, slovech, projevech, o tom, co lidé dělají; jejich projevy je možné hodnotit jako prospěšné nebo škodlivé, jako moudré nebo pošetilé, jako dobré nebo zlé. Jde o zdržlivost v úsudku o lidech samých, o lidech jako takových, o úsudky, které ovlivňují naše chování k tomu nebo onomu člověku. Pokora a skromnost se na cestě za vyšším poznáním stávají jakýmsi trvalým citovým zabarvením ve vztahu k lidem. Na druhé straně ale toto citové zabarvení také brání tomu, aby byl jeho nositel považován ostatními za podivína; lidé přece jenom snášejí skromného člověka lépe než namyšleného.

Pokora získaná sebepoznáním nám umožňuje nově chápat, co je svoboda, co je bratrství a v čem spočívá rovnost všech lidí. Můžeme si všimnout, že citové zabarvení, o němž mluvíme, nejenom nebrání člověku v tom, aby jednal svobodně, ale patří k základnímu citovému fondu, který je předpokladem jakéhokoli svobodného jednání, protože odstraňuje iluze, jimiž se jinak sami opřádáme v přístupu k ostatním lidem.

Pokora získaná sebepoznáním - nikoli snad pokora, do které se někdo nutí, aby působil určitým dojmem - je také předpokladem skutečného bratrství mezi lidmi. Tvrdí-li někdo, že se cítí být bratrem ostatních lidí, a přitom nemá tento druh pokory, klame se sám o sobě, nemluví pravdu. Pocit vnitřního spříznění s lidmi všeho druhu není možný, jestliže jsme si nevyrazili pokorou sami z ruky zbraň nelítostné kritiky druhých. Vzhlížíme-li jako anthroposofové k budoucí dějinné epoše jakožto k epoše bratrské lásky, musíme cítit, že tato bratrská láska nemůže mezi lidmi vzejít, pokud se sami považují v jakémkoli smyslu za „vyvolené“, za nadřazené. Ze skutečné pokory vzchází v člověku samočinně i vloha k bratrství.

A když člověk objevil působnost zla v sobě, začíná vidět situaci lidí na Zemi jinak než dříve. Přichází na to, že všichni, silní stejně jako slabí, jsme vystaveni útokům stejných inspirátorů zla, tedy v zásadě mocností silnějších než ten nejsilnější člověk, a že jenom za pomoci vyšších bytostí, stojících na straně dobra, může proti těmto odpůrcům obstát. Všichni jsme v tomto smyslu na tom stejně. Toto vědomí by mělo zbavit člověka pocitu jakékoli výjimečnosti. Bude si vědom rovnosti všech lidí před vyšším světem.

Pocit bratrství a pocit rovnosti se přirozeným vývojem stupňují v pocit sounáležitosti se všemi lidmi a ve vědomí, že člověk je organickým článkem v celku všeho života na Zemi. V knize „O poznávání vyšších světů“ píše Rudolf Steiner:

„Vlivem takového smýšlení se u člověka začne postupně měnit celý způsob uvažování. To platí stejně pro věci nejmenší jako pro největší. Při takovém smýšlení se například budu dívat na zločince jinak než bez něho. Zadržím svůj úsudek a řeknu si: „Jsem jenom člověk jako on. Snad jenom výchova, již se mi dostalo díky okolnostem, mě uchránila před jeho osudem.“ Dojdu pak asi také k myšlence, že tento můj lidský bratr by se byl stal jiným člověkem, kdyby učitelé, kteří vynaložili svou námahu na mne, ji věnovali jemu. Budu mít na paměti, že se mi dostalo něčeho, o co on byl připraven, že za to, co je ve mně dobrého, vděčím právě okolnosti, že on byl o to připraven. A pak už mi nebude vzdálena představa, že jsem jenom článkem celého lidstva a že jsem spoluodpovědný za všechno, co se děje. Nechceme zde tvrdit, že by se taková myšlenka měla ihned měnit ve vnější agitaci. Necht' o ni žák pečuje tiše ve skrytu duše. Pak si docela pozvolna najde i projev v jeho vnějším chování. V takových věcech může beztak každý začít reformovat pouze sám u sebe. Není k ničemu, ve smyslu takových myšlenek hlásat všeobecné požadavky vůči lidstvu. Jací by lidé měli být: o tom se snadno utvoří úsudek; žák okultismu ale pracuje v hloubce, ne na povrchu.“

Člověk tedy přichází na to, jak nezralé a povrchní jsou všechny pocity nadřazenosti vůči komukoli. Ale objevuje současně i kosmický význam svobodného jednání. Poznal sám na sobě, jak je lidská existence vydána na pospas mocnostem luciferským a ahrimanským. Ty vysílají svůj vliv do všeho, co myslí, co cítí, co koná. Nemůže jim uniknout. Žádná askeze, žádný únik do poustevnické samoty nemohou zrušit jejich moc nad člověkem. Ale člověku byla svěřena ta neslýchaně vzácná možnost svobodných činů. Jedná-li svobodně, tedy jedná opravdu pouze on sám, do jeho jednání se nemohou mísit podněty luciferské ani ahrimanské. Připomněli jsme si ovšem před týdnem, že činy skutečně svobodné se v našem konání vyskytují zřídka. Jejich podmínkou je totiž schopnost „čistého myšlení“, neovlivněného žádným citovým hnutím, myšlení bez sympatií nebo antipatií, a navíc ještě rozvoj „morální fantazie“ a „morální intuice“. K takovému spojení ryzích myšlenek s oddanou vůlí dospíváme v ojedinelých, vzácných okamžicích života. Ale na druhé straně bývá do našich činů aspoň přimísen i prvek svobody, ve větší nebo menší míře. A to, co z našich činů vplývá do světa z podnětů svobody, je vymaněno z moci zvratných bytostí. Je to zárodek světa, který už nebude ovládán přírodními zákony v běžném smyslu, nýbrž zákony morálními, impulzy dobra: zárodek světa líčeného Rudolfem Steinerem jako nová inkarnace naší

Země a nazvaného „nový Jupiter“. Pozvolné vytváření tohoto budoucího světa představuje reálný triumf lidstva nad mocnostmi zániku. Proto má úsilí o svobodné jednání kosmický význam.

Rudolf Steiner kromě toho označuje lásku k vnitřní svobodě za jeden ze základních předpokladů pro úsilí o vyšší poznání, protože láska ke svobodě přivádí k zralosti naše éterné centrum poblíž srdce:

„Touha po svobodě pak slouží tomu, aby éterný orgán v blízkosti srdce byl doveden k zralosti. Stane-li se tato vlastnost duševním návykem, pak se člověk osvobozuje od všeho, co souvisí pouze se schopnostmi jeho osobní přirozenosti. Přestane se dívat na věci ze svého zvláštního stanoviska. Hranice jeho úzkého já, které ho poutají k tomuto stanovisku, mizí. Tajemství duchového světa získávají přístup k jeho nitru. V tom záleží jeho osvobození. Neboť zmíněná pouta nutí člověka, aby pohlížel na věci a bytosti tak, jak to odpovídá jeho osobnímu založení. Žák okultního poznání se musí stát nezávislým na tomto osobním způsobu, jak se dívat na věci, musí se od něho osvobodit.“

Mohlo by se zdát, že láska k vnitřní svobodě je pro člověka něčím málem samozřejmým. Není tomu tak. Vnitřní svoboda může být leda cílem soustředěného vnitřního úsilí. Člověku se totiž zdá příjemnějším jednat na základě emocí než se od emocí osvobozovat. Pro každého z nás je přirozené, že vyhledává styk s lidmi, kteří mu jsou sympatičtí, a vyhýbá se lidem, kteří jsou mu nesympatičtí. Je to naprosto přirozené. A přece je to projev nesvobody, závislosti na osobních pocitech. Člověk, který se dokázal osvobodit z neúprosné moci těchto pocitů, řídí svůj styk s lidmi podle něčeho jiného: podle toho, co svět nebo jeho vlastní osud od něho žádají, jinými slovy: podle „morální intuice“ a podle „morální fantazie“, jak jsme o nich mluvili před týdnem. Snad nám takový příklad ozřejmí, jak je nesnadné dopracovat se k lásce ke svobodě. Ale v každém případě platí, že základním předpokladem k tomu, aby v nás láska ke svobodě mohla jednou vzejít v plné intenzitě, je uvědomení si vlivu zla ve všech oblastech našeho vnitřního života, vědomí, že jedině svobodným jednáním můžeme vymanit ten kus světa, jemuž říkáme „mé nitro“, z tohoto vlivu a přispět k formování budoucího světa. - Můžeme si připomenout, že úsilí o vnitřní svobodu je něco v dnešní civilizaci neznámého. Mělo by se ale stát charakteristickým znakem těch, kdo se s vážností zabývají anthroposofií.

Bratrství, rovnost, svoboda. Někomu by mohlo napadnout, že tady upozorňujeme na ideály, které by měly podněcovat život ve třech

oblastech sociálního života - v oblasti hospodářství, politiky, kultury. Ano a ne. Věříme, že jenom trojčlennost v sociálním rozčlenění společnosti by byla s to vyléčit nejhorší neduhy veřejného života. Ale sociální trojčlennost nevyžaduje a ani nesmí vyžadovat od lidí, kteří budou žít v takto uspořádané společnosti, aby se stali lidmi duchovně usilujícími. Počítá s lidmi takovými, jací jsou. Kdežto my tady uvažujeme o něčem velmi individuálním, o perspektivách vnitřní proměny duševního života. A naše úvaha nás dovedla k tomu, že k takové vnitřní proměně patří schopnost bratrského vztahu k druhým lidem, vědomí rovnosti všech lidí tváří v tvář působnosti zvratných mocností a úsilí o vnitřní svobodu. Pravda je, že tato proměna by měla uvádět duševní život do stále větší harmonie s impulzy vyššího světa, což jsou právě ty impulzy, které současně směřují k sociální trojčlennosti. Vnější organizace života v lidském společenství by měla zrcadlit podněty inspirující člověka v hlubinách jeho duše k vnitřnímu pokroku, k obnově lidství, ke spojení s duchem. Jestliže vyšší svět očekává, že se v sociálním dění uplatní ideály bratrství, rovnosti a svobody, je to proto, že právě tak očekává, že se tyto ideály rozzáří ve vnitřním životě těch, kdo se vydali na duchovní cestu. Jsme schopni tušit pohled vyšších bytostí a cítit toto jejich očekávání? A jsme s to toto očekávání splnit?

Nekončí snovou hrou myšlenek
ve vesmírných dálkách;
začíněj v dálavách ducha
a končí v hlubinách vlastní duše:
Nalezneš cíle bohů
poznáváje se v sobě sám.

(R.Steiner, z dramatu „Zkouška duše“)

III. Co je a co není „myšlení srdcem“

*(Přednáška Jana Dostala v Anthroposofické společnosti
v Praze 17. září 2005)*

Významný americký anthroposof Florin Lowndes vydal r. 1998 knihu, která je nepochybně jedním z nejobdivuhodnějších dokladů anthroposofického vědeckého úsilí. Jmenuje se „Probuzení myšlení srdcem“. Klade si v této knize otázku, jakým způsobem Rudolf Steiner navazoval jednu myšlenku na druhou. Zjistil, že u něho pokaždé po myšlence, která má nějaký vnitřní vztah k neměnným zákonitostem fyzického světa, následuje myšlenka související s pohyblivostí éterného světa, po ní pak myšlenka se vztahem k astrálnímu dění a konečně myšlenka zrcadlící nějakým způsobem podstatu lidského já. To je jeden způsob návaznosti Steinerových myšlenek. Někdy je tomu zase tak, že myšlenky následují za sebou v opačném, tedy sestupném pořadí, od vztahu k já stupeň za stupněm až ke vztahu k fyzickým zákonům. Někdy se pak takový vzestupný a sestupný postup spojují v jeden celek, ten se pak může několikrát opakovat. Myšlenky určitého odstavce pak následkem takového postupu vytvářejí uzavřený myšlenkový obrazec vytvořený podle zákonů obdobných zákonům rostlinné metamorfózy. Vyjádřeno s Lowndesem to v zásadě vypadá tak, že po myšlence vytvořené na způsob kořene následuje myšlenka tvarovaná na způsob listu, dále myšlenka formovaná na způsob květu a myšlenka představující jakoby plod; nebo obráceně.

Lowndes takto zkoumal myšlenkovou stavbu celé „Filosofie svobody“ a zjistil, že tam každý odstavec bez výjimky vytváří charakteristický obrazec naznačeného druhu. Přitom dovedl, že i krátké odstavce, obsahující někdy pouze jednu nebo dvě věty, se řídí toutéž stavebnou zákonitostí. Nedost na tom: úplně obdobně navazují na sebe svým základním obsahem i jednotlivé odstavce určité kapitoly. Jak následují za sebou, vytvářejí myšlenkové obrazce téhož typu jako věty. Jejich vzájemný vztah tedy zase připomíná vztah kořene, listu, květu a plodu. A se stejnou zákonitostí dokonce po sobě následují jednotlivé kapitoly celé knihy.

Zní to na první poslech skoro neuvěřitelně. Ale Lowndes to dokládá mnoha příklady. A studoval z tohoto hlediska i jiná Steinerova díla i jeho přednášky, a všude objevoval stejný druh myšlenkové

návaznosti. Všude týž, úplně jiný druh logiky, logika života, logika organického vývoje.

Svou analýzu prováděl nesmírně důkladně. Všimal si přitom odlišností Steinerova mluveného a psaného slova, vztahu myšlenkového obsahu a myšlenkové formy, vztahů gramatických, také vztahu takto organicky rozvíjeného myšlení k imaginaci, inspiraci a intuici, k určitým druhům éteru atd. Svou prací mimo jiné prokázal, že Steiner při členění svých psaných textů na odstavce, při užívání pomlček a pod. nebyl, jak se někdy uvádí, poplatný nějakým dobovým zvyklostem, a že proto není na místě dělit jeho dlouhé odstavce na větší počet kratších, podle dnešních žurnalistických praktik. Každý odstavec tvoří u Steinera organický celek.

Ovšem i pro něho samotného bylo nejdůležitější, že mohl doložit, že Steiner vnesl do kulturního vývoje úplně nový, do té doby neznámý způsob práce s myšlenkami. Vyhledal také ve Steinerově díle všechny pasáže, kde Steiner sám mluví o potřebě nového typu myšlení, nemá-li myšlení ztratit jakoukoli souvislost se skutečností. Těch míst v přednáškách, kde o tom mluví, je velice mnoho, a Steiner charakterizuje toto nové myšlení novými a novými výrazy. Označuje je například za organické, prosté smyslovosti, vnitřně formující, tvořivé, prožívané, nadlogické, umělecké, křesťanské, svátostné; a také mluví o “myšlení srdcem“, a to už jednou v r. 1910 (29. a 30.3.), potom až v posledních letech své působnosti, nejkonkrétněji v r. 1924.

Je důležité si uvědomit, že spirituální obsahy je vlastně možné plně uchopit jenom tímto novým druhem myšlení a že by nebyl na místě úsudek, že je přece “myšlení jako myšlení”. Skutečnost vypadá tak, že od konce 19. století se proud lidského myšlení rozdvojl. Na jedné straně pokračuje dosavadní způsob myšlení, který si všichni osvojujeme, ale který se stává stále odtažitějším od skutečnosti, stále teoretičtějším, také stále vzdálenějším jakémukoli pozitivnímu citu; na druhé straně se rozvíjí na základě Steinerova impulsu jiný, nový typ myšlení, jehož výraznou vlastností je především organičnost, spříznění se životem. Zatím je tento nový druh myšlení stále skoro neznámý, nepoužívá se ho v pedagogice ani v přírodovědě naší doby, nedoléhá k nám ze sdělovacích prostředků, ještě na něj nepřípadli politikové, uvažující o perspektivách přežití lidstva. Mělo by být jedním z úkolů Anthroposofické společnosti pečovat o tento zatím skrytý duchovní poklad.

Už před 14 dny jsme uvažovali o nutnosti chápat jevy života, vývoje, rytmického dění v čase jiným myšlenkovým přístupem, a to

přístupem, který se objevil poprvé v přírodovědeckém díle Goethově. Tento podnět, který nacházíme u Goetha a který byl později bohatě rozvinut v díle Steinerově, je sice nesmírně potřebný jak pro obnovu vědy, tak pro obnovu pedagogiky, ale není ještě totožný s celkem onoho nového myšlenkového impulzu, který do oblasti myšlení vnesl Rudolf Steiner. Před 14 dny jsme pojednávali o tom, čím se vyznačují “živé” pojmy na rozdíl od neživých. Poukázali jsme na jejich neuzavřenost, vývojeschopnost, na jejich vztah k dění v čase, na jejich sepětí s nesčíslnými jinými pojmy. A patrně tomu bude vždycky tak, že cesta k onomu novému, “živému” myšlení bude začínat především úsilím o vytváření takových jednotlivých “živých” pojmů, zejména například zvažováním týchž pojmů vědomě z různých hledisek. Anthroposofická literatura k tomu dává množství příležitostí, jsme-li ochotni nejen číst, ale myšlenkově zpracovávat anthroposofické texty.

Ale “živé myšlení” zahrnuje ještě mnohem více než samotné “živé pojmy”. Lowndes ukazuje, jak způsob, styl vyjádření určité myšlenky v anthroposofické literatuře může v určitém případě buď prostě poukazovat na tu nebo onu skutečnost (to je potom v Lowndesově terminologii fyzický ráz vyjádření), nebo na jistou vnější nebo vnitřní změnu, pohyb, vývoj (což je známkou éterného rázu vyjádření), nebo na vnitřní reakci na určitou skutečnost nebo určitý děj (což je hledisko astrální), nebo konečně na nějaký záměr, na rozhodnutí, na uchopení podstaty věci a pod. (což by byl aspekt lidského já). Lowndes zdůrazňuje, že prožitek tohoto různého charakteru vět odkrývá nová, neznámá hlediska pro chápání Steinerova textu, a vlastně teprve umožňuje jeho všestranné, plně přiměřené osvojení. Myšlenky při tomto přístupu ukazují úplně nové, netušené kvality, odhalují svůj skrytý vnitřní život.

Lowndes také naznačuje postup, jak si osvojovat tento nezvyklý, živější způsob práce s myšlenkami. Je snad jasné, že k němu nelze dojít “snadno a rychle”. Nestačí například si říct: “Myšlenky tedy musím nejenom chápat, ale prožívat.” To je sice dobré, užitečné předsevzetí, ale nic to neříká o tom, jak něco takového uskutečnit. Cesta k tomu je dlouhá a pracná. Ale anthroposofie, a právě pouze anthroposofie vysvětluje, jak je důležité tuto námahu podstupovat, protože se tímto úsilím myšlenky mohou stále více měnit z mrtvých příznaků v duchovou realitu.

Lowndes poukazuje na to, že tímto oživeným myšlením se aktivuje éterný orgán v blízkosti srdce. Toto myšlení totiž není uzavřeno v hlavě, ale probíhá s účastí různých oblastí duše, je s to prostoupit

cit i vůli. V této vlastnosti "živého" myšlení spatřuje Lowndes splnění Steinerova výroku z r. 1924, že v období Michaelově - tedy v období, v němž právě nyní žijeme - i lidská srdce by měla začít myslet. Položme si otázku: Je tedy v tom, co Lowndes tak jedinečně analyzuje a rozvádí, v tomto rozboru Steinerových myšlenkových postupů, objasněno, co měl Steiner na mysli, když razil termín „myšlení srdcem“? Odvážím se tvrdit - se vši skromností před Lowndesovým obsáhlým dílem -, že ne. Nechtěl bych samozřejmě klást nějaký puntičkářský logický předěl mezi ono „živé“, „organické“ myšlení, které je tématem Lowndesovy knihy, a mezi „myšlení srdcem“. Steiner sám například říká, že když člověk myslí „aktivně“, za účasti vůle, je zúčastněno i jeho srdce. Ale je tato „účast srdce“ opravdu totožná s tím, co označil za „myšlení srdcem“? Mějme na paměti, že v nadsmyslovém světě, v němž se odehrává každá myšlenková aktivita, je všechno v éterném pohybu, jedno přechází podle okolností do druhého, proto se tam nevyskytuje žádné přísné „buď - anebo“ v našem smyslu. A přece jsem přesvědčen, že když Steiner razil termín „myšlení srdcem“, měl na mysli docela určitý přístup k poznávání světa, ne docela totožný s „živým myšlením“, přístup, o němž Lowndes nepojednává. A že tímto termínem chtěl důrazně poukázat ještě na jednu stránku proměněného myšlení, která právě není přímo zahrnuta v tom, co se dá nejpřiléhavěji označit výrazem „živé myšlení“.

Steinerovy tři nejvýznamnější poukazy na „myšlení srdcem“ jsou obsaženy v článcích, které v posledním roce svého života adresoval členům Společnosti v členské příloze časopisu „Goetheanum“. Zastavíme se nejprve u zmíněné věty v jednom z nich: „Nastalo období Michaelovo. Srdce začínají mít myšlenky.“

„Srdce začínají mít myšlenky“: Tato formulace, řekl bych, jednak naznačuje, že „myšlení srdcem“ je aktivita, kterou člověk ještě nemohl vyvíjet před nástupem doby Michaelovy, tedy před poslední čtvrtinou 19. století. Nemůžeme tedy prisuzovat tuto schopnost například už Goethovi, tomuto velkému připravovateli cesty pro anthroposofii. Vedle toho dává Steinerova formulace dost zřetelně najevo, že jde o druh myšlení, který se odehrává v srdci, nejen, kterého se srdce nějak účastní. Přičemž slovem „srdce“ zřejmě není míněno srdce fyzické, ale jeho éterný protějšek.

Citovanou větu bychom asi měli také chápat jako výstrahu, abychom výraz „myšlení srdcem“ nebrali jako banální frázi, hlásající, že myšlenky by měly mít nějaký citový doprovod. Provázet úvahy různého druhu citovými zážitky, to by jistě nebylo v dějinách nic nového,

to můžeme sledovat už od nejstarších dob, už od chvíle, kdy lidé vůbec začali myslet. Jak víme, jsou to často právě emoce, které vyvolávají určitý názor. Mluvili jsme už před 14 dny o tom, že takzvané „názo-ry“, jimž se dnes přikládá značná důležitost, zpravidla nepocházejí z myšlenkového úsilí, nýbrž z osobních pocitů sympatie nebo antipa- tie. To ovšem nemá nic společného s „myšlením srdcem“. Myšlenky toho druhu nemohou přinášet poznání, nepřibližují člověka k pravdě, protože jejich obsah určují neprohlédaná podvědomá hnutí.

Vztah mezi myšlenkou a citem může být i opačný, myšlenka může probouzet v srdci citový ohlas. To je známka, že člověk nebe- re příslušnou myšlenku jenom neúčastně na vědomí, nýbrž že se s ní duševně spojuje. Zase se to může dít tím způsobem, že myšlenka vyvo- lá pouze subjektivní citovou reakci. Když mi někdo řekne: „Tvůj sou- sed tě pomlouvá, kudy chodí“, patrně to ve mně vzbudí nevoli. Když mi někdo řekne: „Tak už konečně vyšla ta kniha, na kterou čekáš“, vzbudí to ve mně jednak sympatii, jednak touhu, abych si dotyčnou knihu koupil. To jsou přirozené, ale zase naprosto subjektivní reakce.

Ale cit vzbuzený myšlenkou může být ještě jiného druhu. Když si člověk uvědomí určitou myšlenku, může cit reagovat na vjem této myšlenky tak, jako může například reagovat na určitou barvu, aniž by vstoupily do hry jakékoli čistě osobní záliby nebo nechutě. Mám na mysli ty zážitky barev, o kterých pojednal Goethe v kapitole své „Nauky o barvách“, nazvané „Smyslově-morální účinek barev“. Pojednává tam o účinku barev na cit, který nezávisí na osobním založení člověka, nýbrž platí zákonitě pro všechny lidi. Žlutá barva působí na každého dojmem jasu, kdežto v modré - i světle modré - barvě je tento jas jako- by zastřen, modrá barva se bude vždycky jevit navzdory fyzikálním teoriím tmavší než žlutá. S tím pak souvisí, že žlutá barva, pokud se jí plně otevřeme, nás rozveseluje, modrá nás ladí spíše do vážnosti, popřípadě spojené - u světlejších odstínů modře - s pocitem míru, snad i pokory. To jsou pocity, které nejsou subjektivní, nýbrž platí pro kohokoli, představují objektivní účinek barvy na lidskou duševní vní- mavost - pokud jsme ochotni vnímat barvu nejen očima, ale i duší.

Takovým objektivním vlivem na nás nepůsobí jenom barvy, ale stejně například tvary věcí: Jinak na nás působí kostel gotický, jinak barokní. Právě tak na nás mohou svou podobou působit různé květiny - jinak lilie, jinak růže. A nejen květiny, ale vůbec všechno, co vidíme. A nejen to, co vidíme, ale i všechno, co slyšíme. Jinak prožíváme zvuk harfy, jinak zvuk trubky. Na této objektivní citové působnosti je založe- na veškerá hudba. Tak bychom mohli mluvit i o dalších smyslech.

Ale vraťme se k tématu. Obdobně, tj. neosobně, může náš cit reagovat i na něco, co vnímáme myšlenkovým smyslem (o němž jsme mluvili před 14 dny). Myšlenka ostře něco kritizující na nás bude nutně působit jinak než myšlenka vžívající se láskyplně do předností nějakého člověka nebo nějaké věci. Pravda je, že v naší uspěchané současnosti nemíváme čas, abychom svému srdci dovolili zrcadlit, co svými smysly vnímáme. Barvy, tvary, tóny nemají zpravidla čas proniknout až k našemu citu; tím méně myšlenky.

Je to jeden z tragických rysů dnešní civilizace, který se projevuje obzvláště zhoubně ve školní výchově. Děti jsou ve škole zasypávány poznatky, aniž by se jim dopřál čas, aby mohly těmto poznatkům otevřít srdce, prožít je celou duší, nejen hlavou. Přijímají záplavu informací, ale nespojují se přitom vnitřně se světem, svět jim zůstává v podstatě cizí, jako by se jich netýkal. Jejich citu se nedává příležitost odpovídat na přijaté informace. Také se jim nedává možnost rozvíjet v sobě pocity obdivu nebo radosti ze všeho, co by je chtělo oslovovat z říší přírody. Celé moderní pustošení přírody by nebylo možné, kdyby škola nechávala děti zpracovávat poznatky o přírodě i srdcem.

Jestliže by každý poznatek mohl a měl rozezvučet objektivní rezonanci v lidském srdci, platí to zvláštní měrou o poznatcích o vyšším světě. Jakým způsobem se zabýváme anthroposofií? Když čteme anthroposofickou literaturu, dáváme přijímaným poznatkům čas, aby se s nimi mohla vyrovnat celá naše duševní bytost, nebo jenom pádíme tím typicky moderním způsobem od „informace“ k „informaci“? Co očekáváme od své četby? Vzpomeňme, co říká Rudolf Steiner v „Theosofii“:

„Neexistuje takový cit a takové nadšení, aby se svou vroucností, krásou a vznešeností daly přirovnat k pocitům podníceným čistými, křišťálně jasnými myšlenkami vztahujícími se k vyšším světům. Je tomu prostě tak, že nejvyšší city nejsou ty, jež se dostavují „samy od sebe“, nýbrž ty, jichž si člověk vydobude energickou prací myšlenkovou.“

Usilujeme při svém studiu o probuzení takových citů? Je třeba vědět, že tady jde o oblast citů v naší civilizaci jinak neznámých. Většina našich současníků tyto city nikdy nezakusí. Ale jak připomíná Steiner, jsou to city, jež se nedostavují „samy od sebe“. Kdo pouze hltá duchovědné poznatky lačným myšlenkovým smyslem, nezakusí z nich nic. I tady je třeba se odhodlat k něčemu, co je v rozporu se spěchem současného boje o život: k trpělivému, soustavnému otvírání srdce jednotlivým poznatkům, které člověk přijal myšlenkovým smys-

lem. Je třeba dát srdci čas, aby mohlo objektivně odpovídat na přijaté myšlenky, aby dokázalo v sobě rozžehnout nad každým poznatkem cit, který není pouhou subjektivní reakcí na něj, ale jeho nezkaleným duševním zrcadlením. Ne cit, který by se dal vystihnout slovy: „to se mi líbí“, nebo „to je mi cizí“, ale cit vyjadřující na úrovni srdce obsah přijaté myšlenky.

Velikou učebnicí takové plodné trpělivosti je kniha „O poznávání vyšších světů“, v níž všechna probíraná duševní cvičení pozůstávají v zásadě v tom, že se člověk v opakovaných meditacích soustřeďuje na určitou skutečnost (například na rozkvétající nebo vadnoucí rostlinu), až se v něm začne ozývat pocit do té doby neznámý, odpovídající vnímané skutečnosti. Člověk si tak vydobývá oblast nových citových zážitků, nikoli samovolných, nýbrž vyplývajících ze soustředěného úsilí.

Vidíte, už hodnou chvíli se zabýváme pocity, o nichž dnešní psychologie vůbec neví. Ta zná jenom city jako výraz úzce osobního prožívání. Tedy ty city, které jsou také právem vypuzovány z vědeckého uvažování, protože by do něho vnášely něco, co nesouvisí se zkoumanou věcí, ale jenom s osobním založením určitého jedince. Kdežto my tady pojednáváme o kategorii pocitů, které nevyjadřují postoj určité osoby, nýbrž něco objektivního, všelidsky platného, co je projevem podstaty určité věci. Vidíme červenou barvu, necháváme ji na sebe působit, a uvědomujeme si, jak v nás vzchází pocit, který by se asi dal v naší obvyklé řeči nejpříhodněji vyjádřit slovem „vzrušení“. „Vzrušení“, které si ovšem v sobě nepřináší vnímající člověk, nýbrž které v něm teprve zažehuje vnímaná barva a které je projevem něčeho ve vnímané barvě, co samo oko nepostihuje.

Co je to, co se v nás odehrává, když takto objevujeme zvláštní duševní obsah v něčem viditelném? Děje se to, že srdcem poznáváme určitou část objektivní skutečnosti. Srdce nám tlumočí určité poznání. A teď si připomeňme, jak vůbec poznáváme svět. Vzpomeňme si, jak to Steiner popisuje v první části své „Filosofie svobody“. Naše smysly něco vnímají. Ale samotné smyslové vjemy by nám ještě neposkytovaly orientaci v tom, co vnímáme. My proto spojujeme vjem s pojmem. Teprve díky tomuto spojení vidíme například „tabuli“, a ne jenom shluk nějakých barevných skvrn. Nebo „okno“, nebo „klavír“. Jde tady o základní, nejprostší funkci našeho myšlení, totiž že nám sděluje, co je co, že pro nás mění zmatený svět pouhých vjemů ve svět věcí a bytostí.

Ale když spojujeme vjem s jeho citovou odezvou, jak jsme

o tom mluvili před chvílí, pak nám takové citové hnutí sděluje navíc k fyzickému vjemu něco o podstatě toho, co vnímáme - i když je takový doplněk vjemu pro nás třeba ještě neobvyklý. Je to na citové úrovni obdoba toho, co nám sděluje hlava, když zjišťujeme, že to, co vnímáme, je tabule, okno, klavír. Srdce tady plní jakoby myšlenkovou funkci. K vjemu červené barvy tak můžeme připojit nejen pojem této červené barvy, ale vedle toho ještě její citový protějšek, informující nás o podstatě červené barvy ještě jinak než myšlení; protějšek, který svým způsobem prohlubuje informaci dodanou hlavou.

Goethe je ve své „Nauce o barvách“ průkopníkem takového objektivního citového poznávání světa. Ale ptáme-li se, co to je „myšlení“, musíme odpovědět, že to přece zdaleka není jenom doplňování vjemů pojmy. Je to především spojování jednotlivých pojmů v úsudky a závěry. Úsudek „ten stůl je ze dřeva“ spojuje několik pojmů v myšlenku. Podobně úsudek „ta bunda patří Petrovi“. Máme-li v sobě rozvinout „myšlení srdcem“, muselo by srdce prokázat nejenom schopnost vyjadřovat po svém podstatu vnímaných věcí, ale také spojovat takové jednotlivé zážitky v jakési „citové myšlenky“, „citové úsudky“. Je něco takového možné? Může nám srdce poskytnout něco obdobného myšlenkovému chápání světa?

Doposud jsme se obírali s oním zvláštním druhem citových prožitků, které nejsou výrazem povahy určitého jedince nebo jeho sklonů, nýbrž jsou na konstituci lidského jedince nezávislé a zjevují nám jistou stránku věcí, o které bychom se jinak nemohli nic dozvědět. Ale existuje ještě další, jiná kategorie citů, které, pokud se v člověku vyskytují, nejenom nebrání objektivnímu myšlenkovému chápání světa, ale naopak, podivuhodným způsobem takové chápání podporují, doplňují nebo dokonce podněcují. Jaké jsou to city? Jsou to ty city, které Rudolf Steiner uvádí v knize „O poznávání vyšších světů“ jako podmínku pro pronikání do oblasti vyššího poznání. - Snad bude dobře připomenout, že pojednáváme-li o citech, musíme si být vědomi, že to nejsou ohraničené předměty jako třeba stromy nebo sudy, aby bylo možné je postavit vedle sebe a po řadě je vyjmenovat. Jejich rozsah je neurčitý, jsou měnlivé, přecházejí jeden do druhého. Jak bychom mohli čistotně od sebe oddělit nevoli, mrzutost, zlost, vztek, zuřivost? Naše slova jsou bohužel ohraničená, pro líčení citových dějů jsou značně neohrabaná a v podstatě nevhodná. Proto se ani nepokusíme o nějaký ucelený výčet takových citů, ale - stejně jako Steiner ve své knize - naznačíme pouze ráz několika základních citových hnutí schopných zapůsobit zásadním způsobem na objektivní poznávání

světa; ale budeme mít přítom na mysli, že to, co o nich bude řečeno, bude platit i pro různé další citové záchvěvy s nimi spřízněné.

Takovým základním vnitřním laděním podporujícím a podněcujícím poznání je především úcta. Jak víme, Steiner dokonce nazývá úsilí o vyšší poznání „stezkou úcty“. Úcta: Může cit úcty přispívat k poznání určité věci nebo bytosti? Ukvapená logika možná hned namítne: „Úcta k určitému člověku, ta mi přece naopak brání vidět jeho špatné vlastnosti a tím pro mě zkresluje obraz jeho bytosti?“ Ano, brání mi vidět jeho špatné vlastnosti, to je pravda. Ale je to nutně překážka pravdivého poznání? Vůbec ne! Teprve když se naše poznání nezachytne na takzvaných negativních vlastnostech, může přijít na to, jakým způsobem tyto vlastnosti vyrůstají z celku lidské osobnosti, že jsou - alespoň často - vedlejším produktem cenných kvalit. Představme si umělce, o kterém můžeme mít dojem: To je velice ctižádostivý člověk, snaží se upozorňovat na sebe, kde jenom může. Právě tento dojem nám zakrývá, jak je ten umělec zapálen pro jisté umělecké ideály, a jak mu záleží na tom, aby také druzí lidé byli schopni tyto ideály chápat a prožívat. Proto se úporně snaží prosazovat svá díla, uskutečňující tyto ideály. Nemusí mu vůbec jít v první řadě o vlastní osobu, nýbrž o vizi, které se snaží sloužit. Ale toto jeho zaměření můžeme postihnout teprve v okamžiku, kdy překonáme první, omezený kritický úsudek, onen dojem ctižádosti, a staneme se vnímavými pro celou lidskou bytost příslušného umělce. To je příklad, jak úcta nás může inspirovat ke změně povrchního úsudku. Současně s významem úcty si tady můžeme ujasnit i význam pozitivivity v usuzování; také například význam jiného citového zaměření, totiž obdivu, který může vést náš úsudek podobným směrem jako úcta. Teprve když se nám podaří zachytit právě vnitřní rozpoložení onoho umělce, budeme vůbec schopni si mimo jiné uvědomit, proč a do jaké míry jeho umělecký zápal popřípadě také sklouzl - možná, že zbytečně sklouzl - i do oblasti osobní ctižádosti. Ale ani vědomí o této ctižádosti nám už nebude zakrývat to, co je u onoho umělce mnohem podstatnější. Srdce nám umožnilo uvažovat dokonalejším způsobem.

Ještě na dalším příkladu se pokusíme naznačit, jak významně může cit úcty a obdivu inspirovat myšlení. Představme si motýla, který usedl na květ a noří svůj sosák do jeho nektarů. Je to pohled, který se nám naskýtá v létě čím dál už vzácněji, o důvod více, abychom se dovedli pro něj nadchnout! Pohled, který si skutečně zaslouhuje náš obdiv! Na jedné straně ta podivuhodná jemnost substance květních plátků! Na druhé straně ta snad ještě podivuhodnější jemnost hmoty

motýlích křídel! Ty zářivé barvy květu i křídel! Může se nám až tajit dech nad zázrakem té tělesné stavby květu i motýla. A nad zázrakem toho, jak jsou jeden druhému vzájemně přizpůsobeni! - A teď si vzpomeňme, jak podle běžné vývojové teorie toto přizpůsobení vzniklo postupně, tisícerými náhodnými drobnými změnami ve stavbě motýlího těla, změnami, které se uskutečňovaly během milionů let, až se nakonec jeho podoba ustálila na dnešní formě, více méně společně mnoha motýlím druhům. Tato forma se udržela, protože se v takzvaném boji o život projevila jako neúčelnější, kdežto dřívější, méně dokonalé, ne tak účelné podoby zanikly.

Jediný vnímavý pohled, prodchnutý obdivem a úctou, na soulad motýla s květem nás nezvratně přesvědčí, jak nesmyslná, nemožná je v tomto případě vývojová teorie. Logikou hlavy to ovšem nemůžeme dokázat. Ale můžeme si povšimnout, že úcta v nás zažehuje jiný druh myšlení, jehož argumenty se nekryjí s logikou hlavy. Můžeme dokonce provést ten pokus, že budeme při pohledu na motýla přecházet střídavě od logiky hlavy k logice srdce. Logika hlavy bude v pohodě usuzovat, že přece během milionů let mohly drobné změny vyústit až do dnešní podoby motýla, kdežto veškeré méně účelné podoby neobstály v boji o život a vyhynuly. Logika srdce, řízená úctou a obdivem, to jednoznačně vyloučí. A nám bude jasné, že běžná vývojová teorie může obstát jedině za předpokladu, že v sobě potlačíme obdivný pohled na přírodu.

Tak také pochopíme, že právě z této logiky srdce vzešly drobné verše Rudolfa Steinera, které se ovšem nesnaží řešit otázky evoluce - to činí Steiner jinde -, jenom zachycují úžas nad zázračným spřízněním květu a motýla:

Pohled' na rostlinu:
je to motýl
upoutaný zemí.
Pohled' na motýla:
je to rostlina
odpoutaná kosmem.

Ze zážitku úcty se rodí jiné myšlení - „myšlení srdcem“.

Vedle citu úcty uvádí kniha „O poznávání vyšších světů“ jako podmínku okultního školení také lásku ke všemu a vděčnost vůči všemu. Je třeba zdůraznit, že ta slova ovšem neoznačují nějaké prosté - či snad dokonce snadno vyvolatelné zážitky. Jsou to city, které skoro

přesahují možnosti člověka, ale jsou hluboce zakotveny v kosmu, protože v souvislosti s evolucí proudí všemi úrovněmi duchového světa. Uvažme, jak vůbec dochází k vývoji, ke kosmické evoluci? Na počátku tu není nic než nevýslovná, nezbadatelná hlubina božství, spočívající sama v sobě, hlubina dosud neprojevené Boží lásky. Z této lásky vzhází vývoj. Z ní daroval Stvořitel jsoucnost nejvyšší, s ním nejvíce spřízněné hierarchii nebeských bytostí. Bytosti zrozené takto nepředstavitelně mocnou láskou ani nemohly jinak než vést proud této tvůrčí lásky dále, a mocí své lásky tvořily bytosti o něco nižší, ty pak další, a zase další, až po člověka. Celé to tvoření bylo jediným zjevením lásky k tomu, co postupně vznikalo. I do člověka byla vložena schopnost lásky, má možnost se začlenit do tohoto všeprostupujícího proudu, činí-li s láskou to, co na Zemi koná. Tak proudí láska z věku do věku, z nejvyšších duchových sfér všemi nebesy až k nám, do našeho světa.

Jako kosmická odpověď na tvůrčí lásku rozeznává se a proudí zdola vzhůru, z hlubin k výsostem, kosmická vděčnost. Bytosti andělských hierarchií ani nemohou jinak než si plně uvědomovat, že za svou existenci vděčí beze zbytku, cele těm vyšším bytostem, které je stvořily. A podobně tyto vyšší bytosti vysílají hřejivý proud vděčnosti k bytostem ještě vyšším, a ty k ještě vyšším, vzhůru až k hlubině prvotní lásky Boha-Stvořitele. I člověk by měl cítit, že vděčí za všechno, čím je, čím žije, i za své vlastní já bytostem vyšším, než je sám. Ale odlišuje se od andělských bytostí tím, že může na tuto samozřejmou vděčnost zapomenout. V tom spočívá jeho svoboda. Může tuto vděčnost ovšem v sobě také probouzet a udržovat, může ji dokonce vystupňovat až k pocitu, že jeho existence nepatří jemu, ale vyššímu světu, Bohu. Tím v sobě může navodit něco, co ho přibližuje prožívání andělů, patrně ovšem jenom jako plod celoživotního usilování.

Cít lásky a cít vděčnosti tedy nejsou jenom krásným projevem vnitřního života, nýbrž včleňují člověka harmonicky do kosmického života a spříznují ho s duchovým světem. Proto platí, že teprve když v sobě dá vzkličít aspoň prvním náznakům všeobšáhlé lásky a všeobšáhlé vděčnosti, může pronikat k skrytým tajemstvím existence, jež mu bez lásky a bez vděčnosti musí zůstat navždy utajena. Je pravda, že láska v některé své primitivní podobě člověka snadno zaslepuje pro objektivní poznání milované bytosti. Ale pravá láska, ta, která je pozemským obrazem tvůrčí iniciativy Boží, ta, která je schopna se vnitřně darovat, otvírá člověku oči a vede ho, aby i tváří v tvář druhému člověku neulpíval na tom nebo onom povrchním poznatku a mohl pronikat stále hlouběji k celku bytosti druhého člověka, k tomu celku,

který je ovšem nakonec nedočerpatelný, protože je spjat s celým kosmem a má kořeny v božství. Pro dnešního člověka je všeobsáhlá láska a všeobsáhlá vděčnost asi velmi vzdáleným cílem, ale jejich zárodek je vložen do každého srdce a čeká na péči, která ho přivede k růstu. A jakmile se začne rozvíjet, může se stát podněcujícím zdrojem nového poznávání.

Podobně jako úcta může i cit lásky a cit vděčnosti obohatit naše poznávání světa jiným, pronikavějším myšlením, než je běžné myšlení hlavy. Dovedeme-li své lásce a své vděčnosti dávat potřebné otázky, mohou nám zjevovat netušené odpovědi. Poznatky anthroposofie, vzešlé ze živého „myšlení srdcem“, nakonec nepochopíme pouhou logikou hlavy, ale můžeme je chápat stále obsáhleji „myšlením srdce“, tj. jejich neuspěchaným meditativním promýšlením v rozpoložení úcty, lásky a vděčnosti vůči světu. Přitom v nás zase myšlenky anthroposofie, čím hlouběji do nich budeme pronikat, budou křísit stále mocněji schopnost úcty, schopnost lásky i schopnost vděčnosti.

Vztah „myšlení srdcem“ k „živému“ myšlení se nám ujasní, když si uvědomíme, že láska k světu se v oblasti poznání nebude chtít spokojit těmi vědeckými myšlenkami, které převádějí veškerou existenci na bezcílnou hru neživých sil a na slepé kolotání atomů prázdným prostorem, a bude hledat myšlenky schopné osvětlit hybné síly vývoje a chápat jeho smysl i jeho nejdálší cíle. A „živé“ myšlenky proudící srdcem člověka budou nejen zdrojem poznání, ale budou moci rozhňovat jeho vůli k svobodným činům.

Tak nám snad také nezůstane nepřístupným smysl oněch tří výroků Rudolfa Steinera, jimiž naznačil směr dalšího pozitivního vývoje poznávání světa a kladl nám anthroposofům na srdce péči o rozvoj tohoto zvláštního, zatím teprve sotva v nás klíčícího nového způsobu myšlení:

„Když se člověk cítí jako svobodná bytost v blízkosti Michaelově, je na cestě k tomu, aby sílu intelektuality nesl ve svém „celém lidství“; myslí sice hlavou, ale srdce procítuje jas a temnotu jeho myšlení: jeho vůle dává vyzařovat jeho bytosti do světa, když jeho myšlenky budou proudit v podobě záměrů jeho vůlí.“

„Tak je úmyslem Michaelovým, aby intelektualita v budoucnu proudila srdci lidí, ale jako táž síla, kterou byla už na počátku, když se začala linout z božských duchových mocností.“

„Michael vyprošťuje myšlenky z oblasti hlavy, proráží jim cestu k srdci; uvolňuje nadšení z hlubin citu, takže člověk může žít v oddanosti duše ke všemu, co se dá zakusit v myšlenkovém světle. Nadešlo

období Michaelovo. Srdce začínají mít myšlenky.“

Jan Dostal
NA CESTĚ K „MYŠLENÍ SRDCEM“

Obálka: Mgr. Zdislava Sýkorová
Tlač: BB Kart, s.r.o., Banská Bystrica
Vydalo občianske združenie Priatelia Spoločenstva kresťanov
Vydanie prvé
Náklad 500 ks
Bratislava 2006
ISBN 80-969509-5-9

Knihu si môžete objednať cez email: spolocenstvo.krestanov@post.sk.